พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม: การวิเคราะห์เชิงอักขรวิทยาและความเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี

จตุรงค์ ภิรมยา[1]
ปรัชญา เหลืองแดง[2]
เกรียงไกร ทองศรี[3]

Received: *October 31, 2025*
Revised: *December 16, 2025*
Accepted: *December 21, 2025*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามในเชิงอักขรวิทยา และ 2) ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสาร ผลการวิจัย พบว่า 1) พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม เป็นธรรมคดีทางพุทธศาสนา จารบนสมุดไทยขาวด้วยอักษรขอมบาลีและขอมไทย บันทึกด้วยภาษาบาลีและภาษาไทย ลักษณะอักษรอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 -5 ของกรุงรัตนโกสินทร์ มีการใช้ตัวเต็มและตัวเชิง ด้านอักขรวิทยาพบว่า เขียนด้วยอักษรขอมบาลี อักษรขอมไทย และอักษรไทย แต่งเป็นกลอนสวด 6 ทำนอง คือ ฉันท์ เชิด ราบ มังกร วสันต์ และเอกบท เมื่อวิเคราะห์ในแบบฉันทลักษณ์ปัจจุบันพบการใช้แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 จำนวน 507 บท กาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวน 248 บท กาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท และที่ไม่ทราบรูปแบบคำประพันธ์ซึ่งมีลักษณะคล้ายวสันตดิลกฉันท์แต่ไม่ถูกต้องตามครุ ลหุ จำนวน 10 บท ผู้สร้างคือ แม่พุ่ม ส่วนผู้จารคือ พระเถรไม้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนเรื่องผลแห่งกรรม กระตุ้นให้ทำบุญทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา การให้ความรู้เรื่องนรก-สวรรค์ 2) ด้านความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรีนั้นสะท้อนโลกทัศน์ของผู้แต่งใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านอานิสงส์ของการสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามสถานะของพุทธบริษัท ด้านอิทธิพลวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในชุมชนใกล้เคียง ด้านวรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ผ่านเครือข่ายการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้านการผสมผสานระหว่างขนบเดิมและการเปลี่ยนแปลงผ่านวัฒนธรรมการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 และด้านจินตภาพนรกภูมิจากพระมาลัยของช่างเขียนงานจิตรกรรม

คำสำคัญ: พระมาลัย, วัดเทวสังฆาราม, อักขรวิทยา, วัฒนธรรมท้องถิ่น, กาญจนบุรี

[1] หน่วยงานผู้แต่ง: สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
อีเมล: jaturong@kru.ac.th
[2] หน่วยงานผู้แต่ง: สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
อีเมล: Pratchaya_ld@kru.ac.th
[3] หน่วยงานผู้แต่ง: สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
อีเมล: soc45260518@gmail.com

Phra Malai of Wat Thewa Sangkharam: An Orthographic Analysis and Its Social and Cultural Connections Within the Local Context of Kanchanaburi

Jaturong Phiromya[4]
Phatchaya Luangdaeng[5]
Kriangkri Thongsri[6]

Received: *October 31, 2025*
Revised: *December 16, 2025*
Accepted: *December 21, 2025*

Abstract

This research article aims to 1) analyze the Phra Malai manuscript of Wat Thewasangharam from a paleographic perspective, and 2) examine the interrelationship between this manuscript and the local society and culture of Kanchanaburi. A qualitative research methodology was employed, incorporating fieldwork data collection and documentary analysis and synthesis. The findings indicate that 1) the Phra Malai manuscript of Wat Thewasangharam is a Buddhist didactic text inscribed on white Thai folding books (samut thai khao), written in Khmer–Pali and Khmer–Thai scripts, and recorded in both Pali and Thai. The script characteristics correspond to the early to mid-Rattanakosin period, spanning the reigns of Kings Rama I to V, with the use of both full and subscript characters. Paleographic analysis reveals the use of Khmer–Pali, Khmer–Thai, and Thai scripts. The text is composed as chant poetry in six melodic modes: chan, choet, rap, mangkorn, wasant, and ekabot. When analyzed according to modern prosodic classification, the composition consists of 507 stanzas of kap yani 11, 248 stanzas of kap surangkhanang 32 (kap 32), 19 stanzas of kap chabang 16, and 10 stanzas of unidentified poetic forms resembling wasantadilok chan but deviating from conventional rules of heavy and light syllables. The manuscript was commissioned by Mae Phum and inscribed by Phra Thera Mai, with the primary purpose of instructing audiences on the law of karma, encouraging merit-making, almsgiving, moral discipline, and meditative practice, as well as imparting knowledge of hell and heaven. 2) In terms of its relationship with the local society

[4] Affiliation: Department of Thai Language, Faculty of Education, Kanchanaburi Rajabhat University.
E-mail: Jaturong@kru.ac.th

[5] Affiliation: Department of Social Studies, Faculty of Education, Kanchanaburi Rajabhat University.
E-mail: Pratchaya_ld@kru.ac.th

[6] Affiliation: Department of Social Studies, Faculty of Education, Kanchanaburi Rajabhat University.
E-mail: soc45260518@gmail.com

and culture of Kanchanaburi, the Phra Malai manuscript of Wat Thewasangharam reflects the author's worldview in five dimensions: the perceived meritorious benefits of transmitting and sustaining Buddhism in accordance with the roles and status of the Buddhist community; the influence of Buddhist culture in surrounding communities; the transmission of Buddhist literary traditions from Bangkok through monastic educational networks during the reign of King Rama V; the integration of traditional conventions with socio-cultural change mediated by educational practices in the same period; and the visualization of hell realms derived from the Phra Malai narrative as interpreted by mural painters.

Keywords: Phra Malai, Wat Thewasangharam, Orthographic Analysis, local culture, Kanchanaburi

1. บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นจัดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตทางปัญญาของนักปราชญ์ในท้องถิ่นที่สร้างสรรค์งานขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม สะท้อนถึงความเป็นอยู่ ความคิดเห็น และความรู้สึกของชนในสังคม ทั้งหมดย่อมมองได้จากวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งสิ้น แสดงถึงความเจริญของสังคมแต่ละยุคสมัยในอดีต วรรณกรรมจึงทำหน้าที่เสมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพเหล่านั้นเอาไว้ (Udom, 1979, p. 1) ในจังหวัดกาญจนบุรี พบวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ที่สำรวจและตกสำรวจตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งสมุดไทยและเอกสารใบลาน โดยจำแนกประเภทของวรรณกรรมที่สำรวจพบได้เป็น 7 หมวด ได้แก่ หมวดตำรายา หมวดวรรณกรรม หมวดกฎหมาย หมวดโหราศาสตร์/คณิตศาสตร์ หมวดไสยศาสตร์/คาถาอาคม หมวดศาสนา/พิธีกรรม และหมวดปกิณกะ และคัมภีร์พิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนา วัดเทวสังฆารามเป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่บริเวณถนนเจ้าขุนเณร ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี มีประวัติการสร้างมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในทางประวัติศาสตร์ศิลปะงานศิลปกรรมที่ปรากฏมีลักษณะของงานศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ 1-5 ของกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับการบูรณะและซ่อมแซมเรื่อยมาและยังคงเก็บรักษาเอกสารโบราณประเภทลายลักษณ์ไว้เป็นจำนวนมากทั้งประเภทตำรายา หมวดวรรณกรรม หมวดกฎหมาย หมวดโหราศาสตร์/คณิตศาสตร์ หมวดไสยศาสตร์/คาถาอาคม หมวดศาสนา/พิธีกรรม และหมวดปกิณกะ และคัมภีร์พิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนา เช่นเดียวกับเอกสารที่พบในจังหวัดกาญจนบุรีในพื้นที่อื่น ๆ วัดนี้เป็นแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของเมืองกาญจนบุรี ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถหลังเก่า และอื่น ๆ อีกมาก นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งที่มีการเก็บรักษาเอกสารโบราณไว้เป็นจำนวนมาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้สำรวจและทำบัญชีเอกสารประเภทสมุดข่อยของวัดเทวสังฆารามครั้งหนึ่งแล้วเมื่อ พ.ศ. 2541 พบสมุดข่อยจำนวน 134 เล่ม จำแนกเป็นหมวดตำรายา 53 เล่ม หมวดวรรณกรรม 24 เล่ม หมวดพุทธศาสนา 16 เล่ม หมวดกฎหมาย 14 เล่ม หมวดไสยศาสตร์ 11 เล่ม หมวดโหราศาสตร์และคำนวณ 10 เล่มหมวดลัทธิพิธีกรรม 1 เล่ม และหมวดปกิณกะ 5 เล่ม นอกจากสมุดข่อยแล้ว ยังพบคัมภีร์ประเภทใบลานอีกจำนวนมาก ในหมวดวรรณกรรมพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่นำมาจากพระสูตรแต่งเป็นวรรณกรรมคำสอนเพื่อใช้ในการเทศนาสอนประชาชน เนื้อหาจะกล่าวถึงเรื่องบาป-บุญ คุณ-โทษ และผลของกุศล-อกุศลที่เกิดจากการทำดีหรือทำชั่วของบุคคล (Fon & Parinya, 2007, p. 3) วรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่สำคัญซึ่งพบในวัดเทวสังฆารามคือ พระมาลัย ซึ่งเป็นสมุดไทยขาวจารด้วยอักษรสีดำ ภายในปรากฏเนื้อหาประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ว่าด้วยบทสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ จารด้วยอักษรขอมภาษาบาลี และบทสวดพระมาลัย จารด้วยอักษรขอมไทย

เรื่องพระมาลัยมีความเป็นมาที่ไม่แน่ชัด โดยมีนักวิชาการให้ความเห็นไว้ดังนี้ แสง มนวิทูร (Sang, 1974) เห็นว่าคัมภีร์นี้น่าจะแต่งในลังกา เนื่องจาก พ.ศ. 1696 พุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรือง มีคัมภีร์ทางศาสนาเกิดขึ้นมากในสมัยนั้น เช่นคัมภีร์มหาวงศ์ และเชื่อว่าคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุ น่าจะเกิดขึ้นในสมัยนั้น Denis (1965, p. 11) เสนอความเห็นว่า คัมภีร์นี้น่าจะแต่งในประเทศพม่า ประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 เหตุผลคือ ไม่ปรากฏต้นฉบับมาเลยยเทวัตเถระในประเทศลังกา ลิขิต ลิขิตตานนท์ (Likhitanon, 1969) ได้เสนอความเห็นไว้ว่าคัมภีร์มาเลยยสุตตะ แต่งขึ้นในประเทศไทย โดยภิกษุชาวอยุธยาผู้ได้รับการศึกษาจากภิกษุลังกาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 สุภาพร มากแจ้ง (Supaporn, 1978, P. 34) มีความเห็นสอดคล้องกับ Denis ที่ว่าคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุแต่งขึ้นในประเทศพม่า โดยภิกษุพม่าระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 โดยได้เนื้อเรื่องจากคัมภีร์ สหัสสวัตถุปกรณ์ คัมภีร์สวาหินี คัมภีร์มหาวงศ์และพระไตรปิฎก พระยาอนุมานราชธน (Phraya Anuman Ratchathon, 1962, p. 577) เชื่อว่าพระมาลัยเป็นเรื่องราวที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทรับมาจากมหายานแล้วนำมาดัดแปลงให้เข้ากับพุทธศาสนาเถรวาทส่วน สุภาพรรณ ณ บางช้าง (Suphaphan, 1986, p. 316) มีความเห็นสอดคล้องกับ Denis และ สุภาพร มากแจ้ง ที่ว่าคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุเป็นผลงานสร้างสรรค์ของคนไทย เพราะไม่ปรากฏคัมภีร์นี้ในลังกาและไม่ปรากฏหลักฐานการรับรู้เรื่องพระมาลัยเทวเถระตามสาระมาเลยยเทวัตถุในลังกา และยังมีการพบ

ต้นฉบับคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุจำนวนมากในประเทศไทย และที่สำคัญภาษาบาลีในคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุแสดงลักษณะบาลีแบบไทยอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น สำนวนมีลักษณะเป็นสำนวนพูดอย่างไทยแล้วเรียงเป็นภาษาบาลี จึงกล่าวได้ว่าความเป็นมาของเรื่องพระมาลัยนั้นยังไม่มีหลักฐานระบุไว้แน่นอนว่าผู้แต่งและสถานที่แต่งที่แน่นอน

พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรีที่ใช้เป็นต้นฉบับในการศึกษา เป็นต้นฉบับที่พบในวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี บันทึกลงในสมุดข่อย จารด้วยอักษรขอมบาลี ขอมไทย และไทยสมัยรัตนโกสินทร์ คือใช้อักษรขอมบาลีภาษาบาลี ในการบันทึกอภิธรรม 7 คัมภีร์ อักษรขอมไทยในการบันทึกเนื้อเรื่องพระมาลัย และอักษรไทยในการบันทึกชื่อผู้สร้าง ผู้จาร และจุดมุ่งหมายในการสร้าง ต้นฉบับมีความสมบูรณ์ในด้านตัวอักษรและเนื้อหา จำนวน 1 ฉบับ 95 หน้า หน้าละ 10 บรรทัด กว้าง 13.5 เซนติเมตร ยาว 65 เซนติเมตร ไม่ปรากฏปีที่แต่ง ในต้นฉบับพบชื่อผู้สร้างคือ แม่พุ่ม ผู้แต่งคือ พระเถรไม้แต่งเป็นร้อยกรอง เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระมาลัยผู้ทรงฤทธิ์เดชและมีบุญญาธิการสูง มีถิ่นกำเนิดอยู่ ณ หมู่บ้านกัมโพช เมืองลังกา ได้ฌานสมาบัติ มีฤทธิ์สามารถเดินทางไปนรก-สวรรค์ได้ จึงไปเยี่ยมยมโลก (นรก) เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ที่ตกทุกข์อยู่ในขุมนรกเหล่านั้น พระมาลัยได้เห็นสภาพอันน่าเวทนาของเปรตนรกซึ่งได้รับทุกข์ทรมานชดใช้กรรมที่ตนทำไว้ขณะมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ เมื่อเปรตเหล่านั้นได้พบพระมาลัยต่างพากันมากราบไหว้ พรรณนาถึงความทุกข์ทรมานของตน พากันขอร้องให้ท่านช่วยบอกแก่ญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่บนโลกมนุษย์ว่าควรทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่พวกเขา เพื่อบรรเทาทุกข์และได้พ้นจากการลงโทษ ท่านก็ได้โปรดสัตว์ให้เว้นจากการทรมานชั่วครู่หนึ่งที่ท่านเสด็จผ่านไป ต่อมาท่านออกบิณฑบาตพบกับชายผู้หนึ่งนำดอกบัวมาถวายจำนวน 8 ดอก จึงดำริจะนำดอกบัวนั้นไปถวายที่พระเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ พระมาลัยเสด็จขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบพระอินทร์ พระมาลัยได้สนทนากับพระอินทร์ เรื่องบุพกรรมของเทวดาต่าง ๆ และการสร้างสมบุญบารมีตามลำดับ จากนั้นพระมาลัยได้พบและสนทนากับพระศรีอาริย์ถึงความเป็นอยู่และการทำบุญของชาวชมพูทวีป พระศรีอาริย์ตรัสกับพระมาลัยให้บอกกับชาวโลกว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาจะพบท่านให้เร่งปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอน ไม่ทำบาป ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเบียดเบียนผู้อื่น ไม่อิจฉาริษยากัน ไม่ยุยงให้สงฆ์แตกกัน ไม่ทำลายพระพุทธรูป เจดีย์ และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม่ด่าตีพระสงฆ์ พ่อแม่ตน ไม่เบียดเบียนทรัพย์ของสงฆ์ ตั้งใจทำบุญ และฟังเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรให้จบภายในวันเดียว พระมาลัยจึงนำความของพระศรีอาริย์มาบอกแก่ชาวโลก ในหน้าสุดท้ายของต้นฉบับปรากฏชื่อผู้สร้างและผู้แต่ง และการแสดงความปรารถนาสูงสุดในพุทธศาสนาที่จะดับทุกข์โดยสิ้นเชิงและเป็นเป้าหมายหลักของการทำความดีต่าง ๆ พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านอักขรวิทยาและด้านเนื้อหาจึงควรค่าแก่การนำมาศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวรรณกรรมและศิลปะวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากเป็นหลักฐานทางภาษาและวรรณกรรมที่สะท้อนคติความเชื่อและโลกทัศน์ของชุมชนในอดีตอย่างลึกซึ้ง การปริวรรตและการวิเคราะห์ในเชิงอักขรวิทยาพระมาลัยฉบับนี้ ช่วยให้เข้าใจรูปแบบอักษร อักขระวิธีและกลวิธีการเขียนจากต้นฉบับ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระมาลัยในฐานะวรรณกรรมสอนใจที่เชื่อมโยงระหว่างศาสนาและชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การศึกษาครั้งนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับศิลปกรรม โดยเฉพาะอิทธิพลของเรื่องพระมาลัยที่สะท้อนในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทวสังฆาราม ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการฟื้นฟูและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวรรณกรรมท้องถิ่น สนับสนุนการเรียนการสอนทางด้านภาษาไทย ศิลปะ และวัฒนธรรม อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดกาญจนบุรีจากทุนทางวัฒนธรรมให้เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามในเชิงอักขรวิทยา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิซึ่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 1 ฉบับ 95 หน้า กว้าง 13.5 เซนติเมตร ยาว 65 เซนติเมตร ไม่ปรากฏปีที่เขียน แต่งเป็นร้อยกรอง บันทึกด้วยอักษรขอมไทยและอักษรไทยเป็นต้นฉบับหลักในการศึกษาวิเคราะห์ โดยผู้พิจารณาจากความสมบูรณ์ของเนื้อหารวมทั้งพิจารณาภาษาที่ใช้บันทึกมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ระยะก่อนการวิจัย ผู้วิจัยสำรวจเอกสารโบราณในวัดเทวสังฆาราม ศึกษาเรื่องพระมาลัยที่พบจำนวน 6 ฉบับ คือ พระมาเลยยเถรสังเขปเผฑจจ จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับลานดิบ จำนวน 1 ผูก พระมาเลยยปุจฉาวิสชฺชนา จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับล่องชาด จำนวน 1 ผูก พระมาไลยเทวสูตรกมฺพุชฺฌสำเรทธิ ผูก 1 จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับล่องชาด จำนวน 1 ผูก พระมาลยยสูต ผูก 1 จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับลานดิบ จำนวน 1 ผูก บทสวดพระธรรม 7 บท พระมาลัย พระสหัสนัย จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับสมุดไทย จำนวน 1 เล่ม และพระมาลัยฉบับที่ใช้ในการศึกษา จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับสมุดไทย จำนวน 1 เล่ม รวม 6 ฉบับ คัดเลือกคัมภีร์พระมาลัยฉบับที่ใช้ในการศึกษาซึ่งมีความสมบูรณ์ทั้งด้านอักษรและเนื้อหาโดยใช้ฉบับบทสวดพระธรรม 7 บท พระมาลัย พระสหัสนัย เป็นฉบับสอบทานด้านเนื้อหาเนื่องจากมีการใช้อักษรและเนื้อหาใกล้เคียงกับฉบับที่ศึกษา แต่มีแตกต่างด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียน สำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเทวสังฆารามที่มีความเชื่อมโยงกับวรรณกรรมเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการศึกษาวิจัย

ระยะการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมาลัย การสวดพระมาลัย ตลอดจนวัฒนธรรมท้องถิ่น นำมาปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันโดยละเอียดทุกตัวอักษร และนำคำศัพท์ที่พบมาตรวจสอบกับพจนานุกรมฉบับต่าง ๆ ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาบาลีสันสกฤต จากนั้นนำคำศัพท์ที่ได้มาแยกเป็นกลุ่มเพื่อความสะดวกในการศึกษาที่มาของคำศัพท์ และจัดทำศัพทานุกรม เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลและการวิจัย

ขั้นตอนของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 2 ข้อ คือ วิเคราะห์ข้อมูลประเภทลายลักษณ์อักษรโดยดำเนินการปริวรรตพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย จากอักขรวิธีเดิมเป็นอักขรวิธีปัจจุบันและทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในเชิงอักขรวิทยาและวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงกับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประมวลสาระสำคัญของเนื้อหาแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นผลการวิจัยในรูปแบบของการเขียนเชิงพรรณนา

4. ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม : การวิเคราะห์เชิงอักขรวิทยาและความเชื่อมโยงทางสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

4.1 ผลการศึกษาสารัตถะของพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามในเชิงอักขรวิทยา

4.1.1. ความสำคัญของพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยใช้ต้นฉบับที่พบจากวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี มีความสมบูรณ์ทั้งด้านตัวอักษรและเนื้อหา แต่งเป็น “กลอนสวด” มีลักษณะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน แต่งด้วยสำนวนสำหรับชาวบ้าน มีการใช้ภาษาถิ่น เช่นคำว่า *“ขบและบ่”* ในข้อความว่า *“งูและกบ บ่ขบกัน”* เป็นต้น เขียนในรูปแบบบทร้อยกรองประเภทฉันท์และกาพย์เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด ใช้ถ้อยคำสละสลวยเน้นการสัมผัสอักษรภายในวรรค ใช้ภาษาง่าย ๆ ส่วนใหญ่เป็นคำสั้น ๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ ในเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบชื่อทำนองสวด 6 ทำนอง ได้แก่ ฉันท์ เชิด ราบ มังกร วสันต์ และเอกบท ซึ่งผู้แต่งเขียนกำกับเป็นตอน ๆ ในต้นฉบับ เมื่อผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ด้วยรูปแบบคำประพันธ์ปัจจุบันพบว่า แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 จำนวน 507 บท กาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวน 248 บท กาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท และที่ไม่ทราบรูปแบบคำประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายวสันตดิลกฉันท์ แต่ไม่ถูกต้องตามครุ ลหุ จำนวน 10 บท

ในด้านเนื้อหาประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ว่าด้วยบทสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ จารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี และบทสวดพระมาลัย จารด้วยอักษรขอมไทย ภาษาไทย ผู้ปริวรรตได้ถ่ายถอดจากอักษรขอมไทยให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน และได้ปรับอักขรวิธีโบราณมาเป็นอักขรวิธีปัจจุบัน จัดรูปแบบทางฉันทลักษณ์ของกลอนสวดในส่วนภาษาบาลี ผู้ปริวรรตได้ปรับแก้ไขและเรียบเรียงจากต้นฉบับให้ถูกต้องตรงกับบทสวดอภิธรรม 7 คัมภีร์ภาษาบาลีในปัจจุบัน ดังนี้

ชื่อเรื่อง (Title)	พระมาลัย
หมวดเรื่อง (Subject)	ธรรมคดี, พระพุทธศาสนา
สถานที่เก็บเอกสาร (Document storage location)	วัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี
ผู้สร้าง (Creator)	แม่พุ่ม
ผู้จาร (The writer)	พระเถรไม้
ประเภทเอกสาร (Document type)	สมุดไทยขาว จารด้วยหมึกสีดำ
จำนวน (Format of original)	1 เล่ม, 95 หน้า
ขนาด (Size of original)	ความยาว 26.5 นิ้ว ความกว้าง 11.5 นิ้ว
อักษรที่ใช้ (Script)	อักษรขอมบาลี, อักษรขอมไทย
ภาษาที่ใช้บันทึก (Language)	ภาษาบาลี, ภาษาไทย
ลักษณะคำประพันธ์ (Composition)	กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) กาพย์ฉบัง 16 และทำนองสวดพระมาลัย 6 ทำนอง คือ ฉันท์ เชิด ราบ มังกร วสันต์ และเอกบท

4.1.2 การแพร่หลายของต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

วรรณกรรมเรื่องพระมาลัยเริ่มแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อมีคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นเมื่อพุทธวิลาสได้แต่งคัมภีร์มาลัยวัตถุทีปนีฎีกา (ฎีกาพระมาลัย) ทำให้เกิดการนำสาระจากคัมภีร์ทีปนีฎีกานี้เพิ่มเติมเข้าไปในคัมภีร์มาเลยยเทวัตเถรวัตถุของเดิมซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อเรื่องพระมาลัยคำหลวง วรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ได้แพร่หลายเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังแพร่หลายในประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ อีกด้วย (Supaporn, 1978) วรรณกรรมเรื่องพระมาลัยที่แพร่หลายในภาคกลางคือ พระมาลัยคำหลวงและพระมาลัยกลอนสวด พระมาลัยกลอนสวดฉบับท้องถิ่นภาคกลางมีสำนวนถ้อยคำใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ คงเกิดจากการคัดลอกจากต้นฉบับที่นับถือว่ามีสำนวนดีสืบต่อกันมา จากการสำรวจพระมาลัยในวัดเทวสังฆารามทั้งที่จารบนใบลานและสมุดไทยพบ 5 ฉบับ คือ พระมาเลยยเถรสังเขปเผฑจจ จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับลานดิบ จำนวน 1 ผูก พระมาเลยยปุจฉาวิสชฺชนา จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับล่องชาด จำนวน 1 ผูก พระมาไลยเทวสูตรกมฺพุชฺฌสำเรทธิ ผูก 1 จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับล่องชาด จำนวน 1 ผูก พระมาลยยสูต ผูก 1 จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับลานดิบ จำนวน 1 ผูก บทสวดพระธรรม 7 บท พระมาลัย พระหัสนัย จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับสมุดไทย จำนวน 1 เล่ม และพระมาลัยฉบับที่ใช้ในการศึกษา จารด้วยอักษรขอมบาลี-ไทย ฉบับสมุดไทย จำนวน 1 เล่ม รวม 6 ฉบับ เมื่อศึกษาเปรียบเทียบพบว่า บทสวดพระธรรม 7 บท พระมาลัย พระหัสนัยมีลักษณะร่วมใกล้เคียงกับฉบับที่ใช้ในการศึกษา แต่แตกต่างด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียน และมีบทพระหัสนัยอยู่ในต้นฉบับด้วย ฉบับที่มีลักษณะร่วมในด้านการใช้อักษรคือ ฉบับวัดดอนขนาก จังหวัดนครปฐม ซึ่งอยู่ในภูมิภาคเดียวกันกับจังหวัดกาญจนบุรี และจารด้วยอักษรขอมบาลีและขอมไทยเช่นเดียวกัน พบว่ามีความแตกต่างในด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียน ฉบับ ส.ธรรมภักดี พบว่ามีโครงเรื่องและการดำเนินเรื่องเหมือนกันคือ พระมาลัยเถระท่านมีถิ่นกำเนิดอยู่ ณ หมู่บ้านกัมโพช เมืองลังกา พระมาลัยได้ฌานสมาบัติ มีฤทธิ์สามารถเดินทางไปนรกและสวรรค์ได้ พระมาลัยเดินทางไปนรกเพื่อรับฟังคำบอกเล่าของสัตว์นรกและอสุรกาย นำความไปบอกญาติมิตรให้ละเว้นการทำบาป ท่านออกบิณฑบาต และมีชายหนุ่มนำดอกบัวแปดดอกมาถวาย พระมาลัยนำดอกบัวไปถวายที่พระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ ได้พบและสนทนากับพระอินทร์และพระศรีอาริย์ มีลักษณะร่วมในด้านโครงเรื่อง แต่ถ้อยคำและสำนวนมีความแตกต่างอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง ถึงแม้จะอยู่ต่างพื้นที่กัน แต่พบว่ามีลักษณะร่วมในด้านอักษรและอักขรวิธีคล้ายกัน มีการใช้อักษรและอักขรวิธีคล้ายคลึงกัน แต่รายละเอียดเชิงถ้อยคำ บทบาลี และโครงสร้างกลอน/ฉันทลักษณ์ ฉบับวัดจินตาวาสยังคงรักษาไว้เป็นแบบฉบับ ส่วนพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามมีการย่อ ปรับให้อ่านง่ายขึ้น ตัดถ้อยคำยาว ๆ ออก ทำให้กระชับและอ่านง่ายและใช้ภาษาถิ่นกลางเป็นหลัก เมื่อเปรียบเทียบกับพระมาลัยฉบับวัดพระแท่นดงรัง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พบว่ามีลักษณะการใช้อักขรวิธีและการดำเนินเรื่องคล้ายคลึงกัน แต่ต่างที่การใช้ถ้อยคำและฉันทลักษณ์ จึงกล่าวได้ว่า เรื่องพระมาลัยถึงแม้มีความแพร่หลายและมีการรับรู้ในพื้นที่กาญจนบุรี แต่ต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามเมื่อเปรียบเทียบกับต้นฉบับอื่น ๆ ไม่พบว่าคัดลอกมาจากฉบับใดหรือแพร่กระจายไปยังพระมาลัยฉบับอื่น ๆ

4.1.3 ชื่อเรื่อง ผู้แต่ง และจุดมุ่งหมายในการแต่งพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

ชื่อเรื่องเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังจดจำเนื้อหาและเรื่องราวของวรรณกรรมได้ดีนอกจากความประทับใจจากเนื้อเรื่อง ความนิยมในการตั้งชื่อของวรรณกรรมโดยทั่วไปมีการตั้งชื่อใน 3 ลักษณะ คือ ตั้งชื่อตามตัวละครเอกตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของเรื่อง และตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญและลักษณะของตัวละครเอกของเรื่อง ในเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามเป็น

วรรณกรรมในหมวดเรื่องธรรมคดี พุทธศาสนา ที่มีจุดประสงค์เพื่อสอนและแสดงหลักธรรมทางพุทธศาสนาแก่ผู้อ่าน มีการระบุชื่อเรื่องในต้นฉบับดังนี้

> ๏ พระมาลัยเล่มนี้ แม่พุ่มมีใจเลื่อมใสศรัทธาสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าสัมฤทธิ์แก่พระโพธิญาณ นิพพานปัจจโย โหตุ ๓ ๚

จากข้อความนี้จึงกล่าวได้ว่า การตั้งเชื่อวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยมีการตั้งชื่อตามตัวละครเอกของเรื่องซึ่งปรากฏในหน้าสุดท้ายของต้นฉบับ

ในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งในต้นฉบับ แต่พบชื่อผู้สร้างคือ แม่พุ่ม ดังข้อความต่อไปนี้

> ๏ พระมาลัยเล่มนี้ แม่พุ่มมีใจเลื่อมใสศรัทธาสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าสัมฤทธิ์แก่พระโพธิญาณ นิพพานปัจจโย โหตุ ๓ ๚
>
> (พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 95)

จากข้อความเป็นการกล่าวถึงแม่พุ่มผู้ซึ่งมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงสร้างพระมาลัยเล่มนี้ไว้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นปัจจัยแห่งนิพพาน แม่พุ่มน่าจะเป็นเพียงผู้ออกทุนสร้างพระมาลัยเล่มนี้ สอดคล้องกับบทสวดพระธรรม 7 บท พระมาลัย พระหัสนัย ฉบับวัดเทวสังฆาราม ซึ่งมีลักษณะการระบุผู้สร้างเหมือนกันคือ *“สามเณรพร้อมเป็นผู้เขียน ท่านคุณเจ๊กเป็นผู้ซื้อสมุด”* ส่วนอีกข้อความหนึ่งมีการกล่าวถึงพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า เถรไม้ จากการสืบค้นทำเนียบเจ้าอาวาสและทำเนียบสมณศักดิ์วัดเทวสังฆาราม ไม่พบชื่อพระเถรไม้ แต่การเรียกด้วยคำนำหน้าว่า “เถร” ซึ่งหมายถึง “ผู้เฒ่า” หรือ “ผู้แก่” ใช้เรียกพระภิกษุที่มีพรรษาเกิน 10 พรรษาขึ้นไป และเป็นผู้ทรงธรรมทรงความรู้ พระเถรไม้ในที่นี้จึงน่าพระภิกษุที่มีความสำคัญรูปหนึ่งในวัดเทวสังฆาราม และน่าจะเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาที่วัดแห่งนี้เนื่องจากการจะจารคัมภีร์เล่มหนึ่งคงต้องใช้เวลามาก พระอนุจรไม่สามารถทำได้แล้วเสร็จ โดยในต้นฉบับระบุว่าเป็นผู้จารในต้นฉบับใช้ผู้สร้างพระมาลัยเล่มนี้ ดังข้อความต่อไปนี้

> ๏ ข้าพเจ้าพระเถรไม้ได้สร้าง.....
>
> (พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 94)

ดังนั้นพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จึงน่าจะเป็นการคัดลอกมาจากต้นฉบับอื่น เนื่องจากมีโครงเรื่องส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับพระมาลัยที่พบในประเทศไทย แต่ก็มีความแตกต่างกับต้นฉบับอื่น ๆ ในบางตอนของเนื้อหาและการใช้คำ จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย ผู้วิจัยแบ่งจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมเรื่องนี้ใน 2 ประเด็นคือ

1. จุดมุ่งหมายจากการแต่งวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยจากเนื้อหาประกออบด้วย 1) เพื่อส่งเสริมศรัทธาในพระพุทธศาสนา กล่าวถึงเรื่องผลของกรรม เริ่มจากคนที่ทำชั่ว บาปกรรมต่าง ๆ จะต้องได้รับผลในอบายภูมิคือ เป็นเปรตชนิดต่าง ๆ ได้รับทุกขเวทนาเป็นอันมาก จากนั้นกล่าวถึงผลของกรรมดีต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ มีนางฟ้าบริวารแวดล้อม เป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้คนมีความเชื่อและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกระตุ้นให้ทำบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา รู้จักแบ่งปันและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมต่าง ๆ โดยใช้กุศโลบายว่า ผู้ใดทำสิ่งที่ผู้อื่นทำได้ยากหรือเสียสละมากกว่าผู้อื่นในการทำบุญกุศล จะได้รับผลกรรมที่ดีกว่าเมื่ออยู่ใน

สวรรค์ คือจะมีทั้งสิ่งบำเรอความสุขและนางฟ้าบริวารแวดล้อมตามบุญกุศลที่ทำไว้ในโลกมนุษย์ 3) เพื่อให้ความรู้เรื่องไตรภูมิ มีจุดมุ่งหมายที่แสดงเรื่องนรก–สวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักกรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งวรรณกรรมเรื่องนี้สามารถบรรยายเปรียบเทียบถึงเรื่องนรกที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน และสวรรค์ที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขต่าง ๆ มีนางฟ้าเป็นบริวารมากมาย ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดจินตภาพ กลัวที่จะทำกรรมชั่วและกล้าที่จะทำกรรมดี และ 4) เพื่อใช้อ่านหรือสวดในงานพิธีต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเตือนใจถึงความไม่เที่ยงชีวิตการสร้างบุญสร้างกุศล และการไม่ทำชั่วต่าง ๆ

2. จุดมุ่งหมายของผู้สร้างและผู้คัดลอกในเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จากข้อสันนิษฐานคาดว่าเป็นฉบับที่มีการคัดลอกมาจากต้นฉบับอื่น ผู้แต่งหรือผู้คัดลอกจึงไม่ได้เขียนความปรารถนาไว้ว่ามีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่ออะไร พบแต่เพียงชื่อ “แม่พุ่ม” เป็นผู้สร้าง และ “พระเถรไม้” เป็นผู้แต่ง ซึ่งหมายถึงผู้คัดลอก โดยทั้งผู้ให้ทุนทรัพย์ในการสร้างและผู้แต่งหรือผู้คัดลอก มีจุดมุ่งหมายในการสร้างพระมาลัยเล่มนี้คือ ขอให้สำเร็จโพธิญาณและให้กุศลในการสร้างนี้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานในภายหน้า ความมุ่งหมายนี้จะแยกออกจากเนื้อเรื่องชัดเจนโดยปรากฏในหน้าสุดท้าย เขียนด้วยอักษรขอมไทยและอักษรไทยข้อความเหมือนกัน และเป็นหน้าเดียวที่พบการใช้อักษรไทย

4.1.4 ลักษณะคำประพันธ์ในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

กลอนสวด คือ กลอนที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ขับร้องหรืออ่านเป็นทำนองสวด โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา เช่น พุทธประวัติ ชาดก หรือนิทานคำสอน มักใช้รูปแบบคำประพันธ์เป็นกาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 หรือ กาพย์สุรางคนางค์ 32 เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่นิยมในอดีต กำเนิดของกลอนสวดจะอยู่ที่วัด จุดมุ่งหมายแรกของวรรณกรรมประเภทนี้คือการสั่งสอนคติธรรม มุ่งสอนคติธรรม คล้ายเทศนา เพียงแต่ใช้รูปแบบคำประพันธ์เข้าช่วยทำให้นำมาสวดอ่านได้ไพเราะมีท่วงทำนองน่าฟังมากกว่าการเทศนาธรรมดา (Trisilpa, 1987, p. 121) พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี แต่งด้วย “กลอนสวด” เพื่อใช้อ่านเป็นทำนองสวดเช่นเดียวกับวรรณกรรมศาสนาตามความนิยมของการแต่งวรรณกรรมศาสนาโดยทั่วไป ลักษณะคำประพันธ์ในเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มีลักษณะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน มีการสอดแทรกภาษาถิ่นในเนื้อหา เขียนในรูปแบบบทร้อยกรองประเภทฉันท์และกาพย์เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด ใช้ถ้อยคำสละสลวยเน้นการสัมผัสอักษรภายในวรรค ใช้ภาษาง่าย ๆ ส่วนใหญ่เป็นคำสั้น ๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ ลักษณะคำประพันธ์ในเรื่องพระมาลัย พบว่าแต่งด้วยกาพย์ยานี 11 จำนวน 507 บท กาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวน 248 บท กาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท และที่ไม่ทราบรูปแบบคำประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายวสันตดิลกฉันท์ แต่ไม่ถูกต้องตามครุ ลหุ จำนวน 10 บท โดยใช้ทำนองสวด 6 ทำนอง ได้แก่ ฉันท์ เชิด ราบ มังกร วสันต์ และเอกบท ซึ่งผู้แต่งเขียนกำกับไว้ในต้นฉบับตลอดทั้งฉบับ พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี พบการใช้รูปแบบคำประพันธ์ปัจจุบันดังนี้

รูปแบบที่ 1 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11

กาพย์ยานี 11 คือคำประพันธ์ชนิดหนึ่งในหมวดกาพย์ มีลักษณะเด่นที่ใช้เขียนเนื้อหาที่ไม่เคร่งครัดเรื่องการใช้ถ้อยคำมากนัก มักใช้บรรยายเรื่องราว สภาพธรรมชาติ หรือความรู้สึกต่าง ๆ มีลีลาการอ่านที่ไพเราะและเรียบง่าย หนึ่งบทมี 4 วรรค วรรคหน้า (วรรคที่ 1 และ 3) มี 5 คำ วรรคหลัง (วรรคที่ 2 และ 4) มี 6 คำ คำที่ 5 ของวรรคที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 คำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ในบทแรก สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ในบทถัดไป (ถ้ามี) รวมทั้งสิ้น 11 คำต่อ 1 บาท จึงเป็นที่มาของชื่อ “กาพย์ยานี 11”

ในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบลักษณะคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 จำนวน 507 บท ซึ่งเป็นจำนวนมากที่สุดที่ใช้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในกาล	อันลับล้น	พ้นไปแล้ว	แต่ครั้งก่อน
ภิกษุหนึ่ง	ได้รับพร	ชื่อมาลัย	เทพเถร
อาศัย	บ้านกัมโพช	ชนบท	โลหเจน
อันเป็น	บริเวณ	ในแว่นแคว้น	เมืองลังกา
พระเถรนั้น	เธอมีฤทธิ์	ประสิทธิ	ด้วยปัญญา
มีศีล	ครองสิกขา	ฌานสมาบัติ	บริบูรณ์
สิ้นกิเลส	ประเสริฐนัก	สันโดษนัก	ใคร่จักบุญญ์
รู้หลัก	ศรัทธาพูล	ใจละเอียด	พระทรงธรรม์

เมื่อนำข้อความตามต้นฉบับมาจัดเรียงใหม่ จะได้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ดังนี้

ในกาลอันลับล้น	พ้นไปแล้วแต่ครั้งก่อน
ภิกษุหนึ่งได้รับพร	ชื่อมาลัย เทพเถร
อาศัยบ้านกัมโพช	ชนบทโลหเจน
อันเป็นบริเวณ	ในแว่นแคว้นเมืองลังกา
พระเถรนั้นเธอมีฤทธิ์	ประสิทธิด้วยปัญญา
มีศีลครองสิกขา	ฌานสมาบัติบริบูรณ์
สิ้นกิเลสประเสริฐนัก	สันโดษนักใคร่จักบุญญ์
รู้หลักศรัทธาพูล	ใจละเอียดพระทรงธรรม์

รูปแบบที่ 2 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16

กาพย์ฉบัง 16 เป็นรูปแบบคำประพันธ์ไทยที่มีความโดดเด่นในด้านโครงสร้างการสัมผัสและความกระชับของถ้อยคำ โดยแต่ละบทประกอบด้วย 16 พยางค์ แบ่งเป็น 3 วรรค และมีการกำหนดสัมผัสอย่างแน่นอน (Samnak-ngan Ratchabandittayasapha, 2011, p. 45) อีกทั้งยังถูกนำไปใช้ในวรรณคดีสำคัญ เช่น กาพย์เห่เรือ ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ซึ่งสะท้อนถึงความงดงามทางศิลปะการประพันธ์ไทย (Montree, 1985, p. 122)

กาพย์ฉบัง 16 เป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่ประกอบด้วย 3 วรรคต่อหนึ่งบท โดยมีจำนวนพยางค์ทั้งหมด 16 พยางค์ ในแต่ละบท (จึงเรียกว่า “ฉบัง 16”) ลักษณะบังคับคือ วรรคที่ 1 6 พยางค์ วรรคที่ 2 4 พยางค์ วรรคที่ 3 6 พยางค์ พยางค์สุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับพยางค์ที่ 1 หรือ 2 ของวรรคที่ 2 พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับพยางค์ที่ 3 หรือ 5 ของวรรคที่ 3

ในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบลักษณะคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท เป็นจำนวนมากที่สุดที่ใช้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเถรจึงเผยโวหาร	ถามท้าวมัควาฬ	เทพนี้คือองค์ใด
ได้สร้างกุศลนั้นชื่อใด	มีบริวารงามไสว	แต่ล้วนงามอยู่ทุกคน
พระองค์จึงชี้ชวนกุศล	เทพนี้เมื่อเป็นคน	ได้ใส่บาตรน้อยหนึ่งทีเดียว
แก่ภิกษุอันเที่ยว	บิณฑบาตมิได้แลเหลียว	อันมีศีลาจารย์

ผู้ใดๆ ใส่บาตรเป็นทาน แก่ภิกษุมีศีลาจารย์ อันเดินบิณฑบาตในหนทาง
ผู้นั้นได้บริวารแต่ล้วนนาง ประดับต่าง ๆ ได้สองหมื่นมีรูปโฉมโนมพรรณ

เมื่อนำข้อความตามต้นฉบับมาจัดเรียงใหม่ จะได้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 ดังนี้

พระเถรจึงเผยโวหาร ถามท้าวมัควาฬ
เทพนี้คือองค์ใด
ได้สร้างกุศลนั้นชื่อใด มีบริวารงามไสว
แต่ล้วนงามอยู่ทุกคน
พระองค์จึงชี้ชวนกุศล เทพนี้เมื่อเป็นคน
ได้ใส่บาตรน้อยหนึ่งทีเดียว
แก่ภิกษุอันเที่ยว บิณฑบาตมิได้แลเหลียว
อันมีศีลาจารย์
ผู้ใดๆ ใส่บาตรเป็นทาน แก่ภิกษุมีศีลาจารย์
อันเดินบิณฑบาตในหนทาง
ผู้นั้นได้บริวารแต่ล้วนนาง ประดับต่าง ๆ
ได้สองหมื่นมีรูปโฉมโนมพรรณ

รูปแบบที่ 3 คำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32)

กาพย์สุรางคนางค์ 32 เป็นรูปแบบกาพย์ที่นิยมใช้ในการพรรณนาความรู้สึกหรือบรรยายเหตุการณ์ เนื่องจากมีจังหวะที่สม่ำเสมอและท่วงทำนองไพเราะ เหมาะกับการอ่านทำนองเสนาะและการใช้ในวรรณคดีสอนใจ เป็นกาพย์ที่มีรูปแบบชัดเจน คือ หนึ่งบทประกอบด้วย 4 วรรค วรรคละ 8 พยางค์ รวม 32 พยางค์ มีการสัมผัสที่ต่อเนื่องเป็นระบบ (Jamnong, 2003, p. 152) พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 1 สัมผัสกับพยางค์ที่ 5 ของวรรคที่ 2 พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับพยางค์ที่ 5 ของวรรคที่ 3 พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 3 สัมผัสกับพยางค์ที่ 5 ของวรรคที่ 4 พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 4 สัมผัสโยงไปยังวรรคที่ 1 ของบทถัดไป (กรณีแต่งหลายบท)

ในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบลักษณะคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวน 248 บท เป็นจำนวนมากที่สุดที่ใช้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อนั้นอินตรา จึงไหว้ถามไป พระมาแต่ไหน มาถึงเมืองสวรรค์
ข้าขอถามพระ บอกข้าจงพลัน มาถึงสวรรค์ เพื่อจะเอาอันใด
เมื่อนั้นพระเถร จึงบอกทันใจ ตามอัธยาศัย อันเที่ยวขึ้นมา
เราเอาดอกไม้ มาถวายบูชา เพื่อจะวันทา พระเกศเจดีย์
พระเถรจึงถาม ว่าเจดีย์นี้ใครทำ อินตรารับคำ ข้าพเจ้ารจนา
ข้าพระทำไว้ เพื่อจะไหว้วันทา แห่งเทพเทวา อันอยู่เมืองสวรรค์

เมื่อนำข้อความตามต้นฉบับมาจัดเรียงใหม่ จะได้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 ดังนี้

เมื่อนั้นอินตรา จึงไหว้ถามไป
พระมาแต่ไหน มาถึงเมืองสวรรค์
ข้าขอถามพระ บอกข้าจงพลัน
มาถึงสวรรค์ เพื่อจะเอาอันใด
เมื่อนั้นพระเถร จึงบอกทันใจ
ตามอัธยาศัย อันเที่ยวขึ้นมา
เราเอาดอกไม้ มาถวายบูชา
เพื่อจะวันทา พระเกศเจดีย์
พระเถรจึงถาม ว่าเจดีย์นี้ใครทำ
อินตรารับคำ ข้าพเจ้ารจนา
ข้าพระทำไว้ เพื่อจะไหว้วันทา
แห่งเทพเทวา อันอยู่เมืองสวรรค์

กาพย์สุรางคนางค์ 32 กวีนิยมเรียกกาพย์ชนิดนี้ว่า ราบ เพราะใช้คำเท่ากันทุกวรรค จำนวนคำสม่ำเสมอ เป็นสิ่งที่กวีนิยมแต่ง เพราะเหมาะแก่การอ่านและสวด และเป็นรูปแบบกาพย์ที่นิยมใช้ในการพรรณนาความรู้สึกหรือบรรยายเหตุการณ์ เนื่องจากมีจังหวะที่สม่ำเสมอและท่วงทำนองไพเราะ เหมาะกับการอ่านทำนองเสนาะและการใช้ในวรรณคดีสอนใจ ดังนั้นในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม กวีได้แต่งด้วยกาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวนทั้งสิ้น 248 บท ซึ่งใช้เป็นอันดับ 2 รองจากกาพย์ยานี 11 ที่มีมากถึง 507 บท โดยใช้สลับระหว่างกาพย์ยานี 11 กับ กาพย์สุรางคนางค์ 32 ตลอดทั้งเรื่อง

รูปแบบที่ 4 การแต่งที่ใช้รูปแบบคำประพันธ์ไม่แน่นอน

พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบรูปแบบคำประพันธ์ที่มีรูปแบบไม่แน่นอนจำนวน 10 บท ในต้นฉบับผู้แต่งกำหนดว่าเป็น “วสันต” ซึ่งหมายถึงทำนองสวดที่เน้นจังหวะการหยุดตามวรรคของฉันท์ คล้ายวสันตดิลกฉันท์ แต่มีครุ ลหุไม่ตรงตามฉันทลักษณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเถรเห็นเทพามาแต่ไกล จึงถามไป แก่อัมรินทรา
ท่านโพ้นเสด็จมา พระศรีอาริยะ หรือกลใด
พระเถรขานตอบไปทันใจ เทพนี้มิใช่ หน่อพระทศพล
พระมาลัยตอบคำในบัดดล เทพนั้นสร้างกุศล ชื่อไรมา
พะอินทร์จึงบอกกุศลแห่งเทวา อันได้สร้างมา แต่ก่อนบัดใจ
ปานกรณิกาเป็นอาศัย แห่งชายเข็ญใจ ในทวีปชมพูเจ้าลังกา
(พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 39)

กวีนิยมแต่งเป็นกาพย์เพื่อความเหมาะสมกับการอ่านและสวด (ขับ) โดยเฉพาะกาพย์ยานี 11 และกาพย์สุรางคนางค์ 32 ซึ่งมีจังหวะเสมอต้นเสมอปลาย ทำนองราบรื่นเหมาะแก่การสวดซึ่งเป็นที่นิยมในการแต่งคำประพันธ์ประเภทวรรณคดีไทยมากที่สุด ส่วนคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ ที่พบน้อยในวรรณกรรมเรื่องนี้ คือกาพย์ฉบัง 16 และคำประพันธ์ที่คล้ายวสันตดิลกฉันท์ ซึ่งพบเพียง 16 บทและ 10 บทตามลำดับ

4.1.5 ลักษณะอักษรและอักขรวิธีของต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

ลักษณะอักษรที่พบในการจารต้นฉบับสมุดไทยเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบว่า จารด้วยอักษรขอมบาลี (ใช้เขียนภาษาบาลี) และอักษรขอมไทย (ใช้เขียนภาษาไทย) อักษรขอมบาลีใช้จารภาษาบาลีในตอนเริ่มต้น ต่อจากนั้นเมื่อเริ่มเนื้อเรื่องพระมาลัยก็จารด้วยอักษรขอมไทยโดยตลอดไปจนจบ ไม่มีอักษรขอมบาลีหรือภาษาบาลีคั่น ลักษณะอักษรสันนิษฐานว่าเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากพบอักษรไทยในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏในต้นฉบับด้วยลักษณะตัวอักษรทั้งฉบับมีความสม่ำเสมอของลายมือ จึงสันนิษฐานได้ว่าจารโดยผู้จารคนเดียวกันตลอดทั้งเล่ม

รูปแบบการเขียน พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ผู้แต่งจารเป็นวรรคตอนตามแบบฉันทลักษณ์ และมีการเขียนชื่อฉันทลักษณ์คำประพันธ์กำกับไว้ด้วย

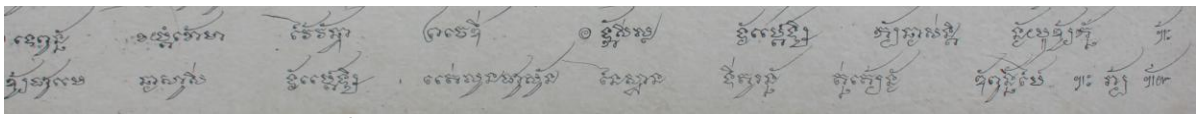

ภาพที่ 1 ตัวอย่างรูปแบบการเขียนพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

จากภาพสามารถปริวรรตตามต้นฉบับได้ดังนี้

เทพพนัน	ขยัดเข้ามา	ไว้วันทา	พรเจฑี	
ฑ้วยชาวแม	นางสาวสี	ทังแปดทิษ	แต่สวนชาวสวัน	
ทักสีลล	ทังแปดทิษ	กับนางส่นิด	นังยูฑ้วยกัน	
ไนสถาน	ทีควรนัน	ข้นเค้ยนัง	ฑัพพนั้นไป	ฯ ร้าป ฯ๑

รูปแบบพยัญชนะพบใน 4 ลักษณะคือ พยัญชนะตัวเต็ม พยัญชนะตัวเชิง พยัญชนะควบกล้ำ และพยัญชนะที่เป็นอักษรนำ โดยรูปพยัญชนะตัวเต็มในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบ 32 ตัว คือ ก ข ค ง จ ฉ ช ฌ ญ ฏ ฑ ณ ต ถ ท ธ น บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ส ห และ อ

ตารางที่ 1 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะตัวเต็มในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
ก		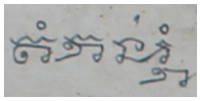	ตำ<u>ก</u>นรำก	8/2

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
ข		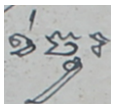	ข่จอร	38/5

รูปแบบพยัญชนะตัวเชิง พบ 30 ตัว คือ เชิง ก ข ค ฆ ง จ ฉ ฌ ญ ฏ ฐ ฑ ณ ด ต ถ ท ธ น ป พ ภ ม ย ร ล ว ษ ส และ อ

ตารางที่ 2 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะตัวเชิงในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
ก		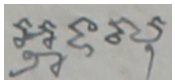	อกทะลุ	14/4
ข		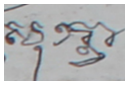	สุกขา	39/1

รูปแบบพยัญชนะควบกล้ำ พบ 14 ตัว คือ กร กล กว ขว คร คล คว ตร ทร ปร ปล พร พล และ สร

ตารางที่ 3 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะควบกล้ำในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
กร		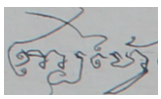	กราบไหว้	28/2
กล		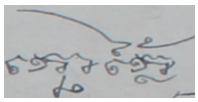	กอนไกล้	35/4

รูปแบบพยัญชนะที่เป็นอักษรนำในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม พบ 4 ตัว คือ หม หน หล และ หว

ตารางที่ 4 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะอักษรนำในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
หม		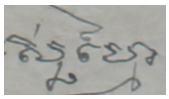	สินไหม	16/10
หน		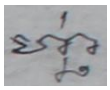	หน่า	59/3

รูปแบบพยัญชนะตัวสะกดเดี่ยวและพยัญชนะตัวเชิงในการสะกดคำ พบ 19 ตัว คือ พยัญชนะตัวสะกดเดี่ยวจำนวน 4 ตัว ได้แก่ ช ณ ท และ ร พยัญชนะตัวสะกดที่เป็นตัวเชิง จำนวน 5 ตัว ได้แก่ ฐ ป ย ล และ ษ พยัญชนะตัวสะกดที่เป็นทั้งตัวเต็มและตัวเชิง จำนวน 10 ตัว ได้แก่ ก ง ญ ฎ ต น พ ม ว และ ส

ตารางที่ 5 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะตัวสะกดที่เป็นทั้งตัวเต็มและตัวเชิงในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัยตัวเต็มและตัวเชิง	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
ก		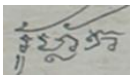	รู้หลัก	6/8
		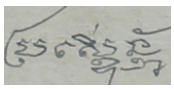	ประเสิ่ฐนัก	6/8
ง		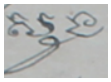	สอง	69/4

รูปแบบพยัญชนะตัวสะกดซ้อนกัน 2 ตัว พบ 5 ตัว คือ พพ ลล กก รร และ สส

ตารางที่ 6 ตัวอย่างรูปแบบพยัญชนะตัวสะกดซ้อนในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

พยัญชนะ	อักษรในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
พพ		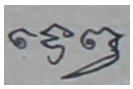	เท<u>พพ</u>	61/7
ลล		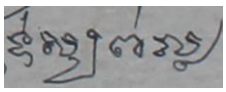	ท่สสพ่<u>ลล</u>	61/10

รูปแบบสระ พบว่ามีการใช้ใน 4 ลักษณะคือ สระเดี่ยว สระประสม สระเกิน และสระลอย โดยรูปสระเดี่ยวที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 16 ตัว คือ อะ อา อิ อี อึ อือ อุ อู เอะ เอ แอะ แอ โอ เอาะ ออ และ เออ

ตารางที่ 7 ตัวอย่างรูปสระเดี่ยวในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

สระ	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
อะ		พร<u>ะ</u>	8/8
อา		<u>มา</u>ไล	25/6

รูปแบบสระประสมที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 3 ตัว คือ เอีย เอือ และ อัว

ตารางที่ 8 ตัวอย่างรูปสระประสมที่พบในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

สระ	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
เอีย	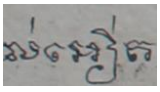	ล่<u>เอีย</u>ด	44/10
เอือ		<u>เพื่อ</u>	11/4

รูปแบบสระเกินที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 5 ตัว ได้แก่ อำ ไอ เอา ฤ ฤๅ

ตารางที่ 9 ตัวอย่างรูปสระเกินที่พบในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

สระ	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
อำ	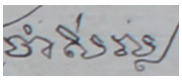	จำสีลล	60/4
ไอ	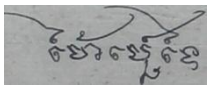	ไห้เป็นไท	61/6

รูปแบบสระลอย คือ สระ (รูปสระ) ที่เขียนออกมาแล้วออกเสียงได้ทันที โดยไม่ต้องมีพยัญชนะต้นกำหนด หรือบางทีก็เรียกว่าสระอิสระ สระลอยที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ใช้ทั้งคำไทยและคำบาลีมี 13 ตัว ได้แก่ อะ อา อิ อี อือ อุ เอะ เอ โอ ออ เอา ฤๅ และ ฦๅ

ตารางที่ 10 ตัวอย่างรูปสระลอยที่พบในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

สระ	คำในพระมาลัย	คำอ่าน	หน้า/บรรทัด
อ	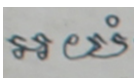	อยำ	4/3
อา	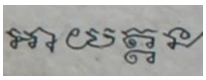	อายตฺตน	4/4

รูปแบบวรรณยุกต์ในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามพบเพียง 2 ชนิด คือ วรรณยุกต์เอกและวรรณยุกต์โท

ตารางที่ 11 ตัวอย่างรูปวรรณยุกต์ที่พบในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

วรรณยุกต์	วรรณยุกต์ในพระมาลัย	คำในพระมาลัย	คำปัจจุบัน	หน้า/บรรทัด
เอก		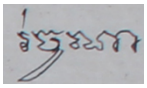	รจณา	30/1
โท		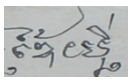	ได้ยิน	38/6

4.1.6 อักขรวิทยาของต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม

ในด้านกลวิธีการแต่งพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ผู้แต่งเขียนด้วยบทร้อยกรองประเภทฉันท์และกาพย์ เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด ใช้ถ้วยคำสละสลวยผสมกับคำภาษาถิ่น มีความไพเราะเรียบง่าย ใช้อักษรขอมบาลี ภาษาบาลีในส่วนอภิธรรม 7 คัมภีร์ เมื่อบรรยายถึงเนื้อเรื่องพระมาลัยจึงใช้อักษรขอมไทย ภาษาไทย เน้นการเล่นสัมผัสอักษรภายในวรรค ทำให้เกิดความไพเราะ ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นคำสั้น ๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ มีการใช้คำซ้ำเพื่อเน้นข้อความ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย ผู้แต่งบรรยายข้อความในแต่ละตอนได้โดยละเอียด เช่น ตอนบรรยายถึงนรก ผู้แต่งได้บรรยายสภาพของเปรตที่ได้รับความทุกข์ในนรกได้อย่างน่ากลัว ดังตัวอย่างข้อความ

“บาปปล้นท่าน	ตีเอาท่าน	ให้เจ้าของ	ตกในฉงน
รูจมูก	อยู่เบื้องบน	รูปทั้งนั้น	ก็เคลื่อนคลา
ตาขาด	จมูกแหก	หูด้วนแฉก	แตกเรี่ยราย
เร่งลง	เร่งตรางตาย	บาปปล้นท่าน	มาถึงตน”

(พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 39)

ตอนบรรยายถึงสวรรค์ ผู้แต่งก็ใช้ถ้อยคำได้อย่างพิสดาร ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเห็นว่าสวรรค์นั้นสุขสบายสดสวยงดงาม ดังตัวอย่างข้อความ

“ เบื้องหลัง	พระศรีอาริย์	ได้แสนโกฏิ	แต่ล้วนนางสวรรค์
รัศมี	แลสีสัน	อันมีพลัน	งามสะคราญ
ทั้งสี่ทิศ	นั้นโสสด	เรืองด้วยโชติ	ชัชวาล
รัศมีเรือง	อลังการ	ยิ่งพระจันทร์	วันเพ็ญศรี

(พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 41)

ในด้านอักขรวิธีการเขียน มีการใช้อักษรขอมในการเขียนคำบาลี และอักษรขอมไทยเขียนคำไทย มีรูปแบบในการเขียนตามอักขรวิธีการ สามารถสรุปได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ไม่พบตัวอักษร ข ศ ฆ ช ฏ ฏ ฐ ฒ ด ศ ษ ฬ และ ฮ โดยใช้พยัญชนะที่ออกเสียงเหมือนกันแทน เช่น ฏ แทนด้วย ฑ ในคำว่า พระวิฑก ช แทนด้วย ทร ในคำว่า ทรากผี ฐ แทนด้วย ถ ในคำว่า อุปถาก ด แทนด้วย ฑ ในคำว่า ท้วยเทช ศ, ษ แทนด้วย ส ในคำว่า สีมหาโพธิ, ดาสดา ฬ แทนด้วย ล ในคำว่า พระเกสจุลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้พยัญชนะตัวเชิงซึ่งพบทั้งสิ้น 30 ตัว คือ เชิง ก ข ค ฆ ง จ ฉ ฌ ญ ฏ ฐ ฑ ณ ด ต ถ ท ธ น ป พ ภ ม ย ร ล ว ษ ส และ อ

รูปแบบที่ 2 การใช้พยัญชนะตัวเชิงทั้งอักษรขอมบาลีและอักษรขอมไทย ปรากฏในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จำนวน 30 ตัว ตัวที่ไม่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นพยัญชนะที่เป็นตัวสะกดที่ใช้แทนกัน เช่น ใช้ ป สะกดแทน บ ใช้ ด สะกดแทน ฑ เป็นต้น (พยัญชนะตัวเต็มจะใช้ ฑ เป็นหลัก) ในการเขียนคำบาลีและคำไทย ผู้แต่งนิยมใช้พยัญชนะตัวเชิงตลอดทั้งเรื่อง ข้อสังเกตคือ ในการเขียนพยัญชนะตัวเชิงปรากฏรูป ษ เช่นในคำว่า ทิษ แต่พยัญชนะ ษ ไม่ปรากฏว่ามีการใช้เป็นพยัญชนะตัวเต็มในต้นฉบับ ในต้นฉบับยังมีการใช้พยัญชนะควบกล้ำซึ่งพบทั้งสิ้น 14 ตัว คือ กร กล กว ขว คร คล คว ตร ทร ปร ปล พร พล และ สร

รูปแบบที่ 3 จะใช้ ทร แทนเสียง ซ เช่นคำว่า เซ จะเขียนเป็น เทร และยังพบว่าใช้ ส แทนเสียง ซ ด้วย เช่นในคำว่า ไซร้ เขียนเป็น ไส และคำว่า ซบเซา จะเขียนเป็น สบเสรา เป็นต้น และพบการพยัญชนะที่เป็นอักษรนำในต้นฉบับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามพบทั้งสิ้น 4 ตัว คือ หม หน หล และ หว

รูปแบบที่ 4 จะใช้อักษรเดี่ยวแทนคำที่ออกเสียงอักษรนำ เช่น ใช้คำว่า เงา แทนคำว่า เหงา ใช้คำว่า ไญ แทนคำว่า ใหญ่ ใช้คำว่า ยาก แทนคำว่า อยาก เป็นต้น โดยผู้อ่านต้องอิงการดูบริบทในการออกเสียง ในด้านการใช้พยัญชนะตัวสะกด พบการใช้พยัญชนะตัวสะกดเดี่ยวและพยัญชนะตัวเชิงในการสะกดคำคือ พยัญชนะตัวสะกดเดี่ยวจำนวน 4 ตัวคือ ช ณ ท และ ร พยัญชนะตัวสะกดที่เป็นตัวเชิง จำนวน 5 ตัว ได้แก่ ฐ ป ย ล และ ษ และพยัญชนะตัวสะกดที่เป็นทั้งตัวเต็มและตัวเชิง จำนวน 10 ตัว ได้แก่ ก ง ญ ฏ ต น พ ม ว และ ส นอกจากนี้ยังพบพยัญชนะตัวสะกดที่ใช้ซ้อนกัน 2 ตัว จำนวน 5 ตัว คือ พพ ลล กก รร และ สส

รูปแบบที่ 5 การใช้สระพบว่ามีการใช้ใน 4 ลักษณะ คือ สระเดี่ยว สระประสม สระเกิน และสระลอย โดยรูปสระเดี่ยวที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 16 ตัว คือ อะ อา อิ อี อึ อือ อุ อู เอะ เอ แอะ แอ โอ เอาะ ออ และ เออ นอกจากนี้ยังพบว่ามีรูปสระที่เขียนได้ 2 แบบ คือ โอ อัว และ ออ ซึ่งนิยมใช้สลับกันในต้นฉบับตลอดทั้งเรื่อง ไม่สามาถสรุปได้ว่าผู้แต่งจะใช้กับคำประเภทใดหรือมีเกณฑ์ในการใช้อย่างไร

รูปแบบที่ 6 รูปสระประสมที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 3 ตัวคือ เอีย เอือ และ อัว และยังพบรูปสระเกินที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มี 5 ตัว ได้แก่ อำ ไอ เอา ฤ และ ฤๅ

รูปแบบที่ 7 ไม่พบว่ามีการใช้สระใอไม้ม้วนในต้นฉบับ โดยจะใช้สระไอไม้มลายแทนทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีการใช้สระลอย คือ สระ (รูปสระ) ที่เขียนออกมาแล้วออกเสียงได้ทันที โดยไม่ต้องมีพยัญชนะต้นกำหนดหรือบางทีก็เรียกว่าสระอิสระ สระลอยที่ปรากฏในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ใช้ทั้งคำไทยและคำบาลีมี 13 ตัวได้แก่ อะ อา อิ อี อือ อุ เอะ เอ โอ ออ เอา ฤ และ ฤๅ

รูปแบบที่ 8 รูปวรรณยุกต์ในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามพบเพียง 2 ชนิด คือ วรรณยุกต์เอกและวรรณยุกต์โท

รูปแบบที่ 9 มีการใช้อักขรวิธีพิเศษ โดยมีการเขียนคำตามเสียง การใช้สระลอยในการเขียนคำไทย และการใช้ตัวสะกดซ้อน 2 ตัว และมีการนำอักษรตัวเชิงมาใช้เขียนแทนพยัญชนะตัวสะกดที่เป็นคำภาษาไทยเพื่อเป็นการประหยัดหน้ากระดาษ

ตารางที่ 12 ตัวอย่างการเขียนอักขรวิธีพิเศษ

อักษรในพระมาลัย	คำปัจจุบัน	อักษรในพระมาลัย	คำปัจจุบัน
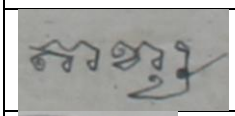	ขาขาด	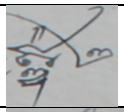	อืด ๆ
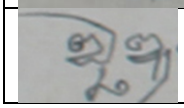	เอ็นดู	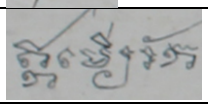	อีกเมียรัก

4.2 ความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี

พระมาลัยไม่เพียงแต่สะท้อนโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาในเรื่องของสวรรค์-นรก รวมถึงสังคมในอุดมคติของผู้แต่งต้นฉบับเท่านั้น ในขณะเดียวกันความนิยมในการสร้างคัมภีร์ใบลานหรือสมุดข่อยที่จารเรื่องพระมาลัยในสังคมไทยยังอาจสามารถอธิบายความเชื่อมโยงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สะท้อนโลกทัศน์ของผู้สร้าง หรือผู้ที่มีส่วนร่วม

ในการจัดสร้างคัมภีร์และสมุดข่อยเหล่านั้น รวมถึงภาพจำของช่างเขียนภาพจิตรกรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์ใบลานเรื่องพระมาลัย และจิตรกรรมฝาผนังวัดเทวสังฆารามอย่างชัดเจน คณะผู้วิจัยใช้แนวคิดและวิธีการในการที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ ในการอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรี ดังนี้

4.2.1. อานิสงส์ของการสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามสถานะของพุทธบริษัท

พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม จารลงบนสมุดข่อย แต่งด้วย “กลอนสวด” ลักษณะคำประพันธ์ในเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มีลักษณะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน มีการสอดแทรกภาษาถิ่นในเนื้อหา เขียนในรูปแบบบทร้อยกรองประเภทฉันท์และกาพย์เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด ใช้ถ้อยคำสละสลวยเน้นการสัมผัสอักษรภายในวรรค ใช้ภาษาง่าย ๆ ส่วนใหญ่เป็นคำสั้น ๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ ในด้านเนื้อหาประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ว่าด้วยบทสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ จารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี และบทสวดพระมาลัย จารด้วยอักษรขอมไทย ภาษาไทย ผู้ปริวรรตได้ถ่ายถอดจากอักษรขอมไทยให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ปรับอักขรวิธีโบราณมาเป็นอักขรวิธีปัจจุบัน และจัดรูปแบบทางฉันทลักษณ์ของกลอนสวด ในส่วนท้ายพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ระบุชื่อผู้จารด้วยอักษรขอม แปลความได้ว่า “ข้าพเจ้าพระเถรไม้ได้สร้าง” และเขียนด้วยอักษรไทยและอักษรขอมไทย แปลความได้ว่า พระมาลัยเล่มนี้ “แม่พุ่มมีใจเลื่อมใสศรัทธาสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าสัมฤทธิ์แก่พระโพธิญาณ นิพพานปัจจโย โหตุ”

ข้อความดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึง “ผู้สร้าง” ซึ่งหมายรวมถึงสถานะของผู้สร้างหรือผู้คัดลอก คือ พระเถรไม้ และผู้มีส่วนสนับสนุนในการสร้าง คือ แม่พุ่ม ซึ่งอาจเป็นอุบาสิกาผู้เลื่อมใสและอุปถัมภ์วัดเทวสังฆารามแห่งนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ข้อมูลส่วนนี้อาจบ่งชี้ถึงแนวคิดของคนในพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดความเชื่อในการทำบุญตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับอานิสงส์ของการสืบทอด และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามสถานะของพุทธบริษัท เช่น โบราณกบิลราชชาดก ที่กล่าวถึงการที่อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงบุญกุศลที่ได้สร้างพระไตรปิฎก และจูฬคันธวงศ์ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างคัมภีร์ โดยเฉพาะบทบาทของอุบาสิกากับพระภิกษุซึ่งในคัมภีร์จูฬคันธวงศ์ปริจเฉทที่ 5 (Siri, 2003, pp. 42-43) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างคัมภีร์ใบลานไว้ว่า อานิสงส์ของผู้ที่สร้างหรือแม้แต่ผู้ที่มีส่วนในการสร้างคัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้นนับว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่มาก เทียบได้เท่ากับการสร้างเจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป หรือการปลูกต้นโพธิ์ เมื่อบังเกิดในภพภูมิใดจะเป็นที่เคารพนับถือบูชาของทั้งมนุษย์และเทวดา สามารถเข้าถึงพระนิพพานได้ แนวคิดนี้น่าจะเป็นแนวคิดหลักของคนไทยในวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาที่หยั่งรากลึกในมโนทัศน์และโลกทัศน์การทำบุญของคนในสังคมไทย อาจกล่าวได้ว่า แม่พุ่ม ในฐานะผู้มีส่วนในการจัดสร้างสมุดข่อยพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม มีโลกทัศน์ดังกล่าวอย่างชัดเจน ในขณะที่พระเถรไม้ ในฐานะผู้จารเรื่องพระมาลัย มีโลกทัศน์ของพระภิกษุสงฆ์ในขนบของพระพุทธศาสนาของไทยที่สืบเนื่องมาจากพุทธวจนที่ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมากและความสุขแก่ ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...” (Phra Krue Kitti Woranawat, Phra Chatchai Athipanyo, & Phra Udom Sitthinayok, 2018, p. 474) กล่าวคือ เป็นผู้ทำหน้าที่ในการศึกษาพระธรรมคำสอนเพื่ออบรมสั่งสอนประชาชนให้รู้ตามด้วย โลกทัศน์ดังกล่าวนับเป็นโลกทัศน์ของพระสงฆ์ไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่สั่งสอนอบรม รวมทั้งสร้างสรรค์และอนุรักษ์วัฒนธรรมทางวัตถุไว้เป็นมรดกแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นได้ว่าตัวอักษรที่ใช้ในการจารเรื่องพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามนั้นจารด้วยอักขระแบบขอมไทย อันเป็นอักษรที่นิยมนำมาใช้บันทึกพระธรรมคำสอนและข้อความทางศาสนาบนใบลาน นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ปัจจุบันแล้วยังพบว่าพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามมีการแต่งคล้ายกาพย์ยานี 11 จำนวน 507 บท คล้ายกาพย์สุรางคนางค์ 32 (กาพย์ 32) จำนวน 248 บท คล้ายกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท และที่ไม่ทราบรูปแบบคำประพันธ์

ซึ่งมีลักษณะคล้ายวสันตดิลกฉันท์ แต่ไม่ถูกต้องตามครุ ลหุ จำนวน 10 บท ซึ่งน่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความไพเราะสละสลวยเหมาะสมกับอารมณ์ของเรื่องและเนื้อหาที่ต้องการจะถ่ายทอด โดยผู้ถ่ายทอดก็คือพระสงฆ์นั่นเอง

4.2.2 อิทธิพลวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในชุมชนใกล้เคียง

พระมาลัยเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่แพร่หลายในหลายพื้นที่ของประเทศไทยโดยเฉพาะในประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ ในจังหวัดกาญจนบุรีพบว่ายังมีพื้นที่ที่ยังคงมีประเพณีในการสวดพระมาลัยในงานศพ คือ ชุมชนบ้านหนองขาว ปรมินท์ จารุวร (Paramin, 2010, p. 79) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของชุมชนแห่งนี้ เพื่อสืบค้นว่าเริ่มมีการสวดพระมาลัยเมื่อใด แม้จะไม่ได้คำตอบที่ชัดเจน แต่ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ชี้ให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลที่อาวุโสในหมู่บ้านกล่าวว่า ตั้งแต่เกิดมาก็พบเห็นประเพณีอยู่ในชุมชนแล้ว ทั้งนี้ หากนับย้อนขึ้นไปจากรุ่นของผู้ให้ข้อมูลชุดนี้เพียงสองถึงสามรุ่น จะพบว่าอยู่ในช่วงระยะเวลาในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชุมชนหนองขาวเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาและมีการตั้งชุมชนมานับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงเสียกรุงครั้งที่ 2 และกลับมารวมกันเป็นชุมชนอีกครั้งในสมัยธนบุรีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-5 นอกจากทั้งสองชุมชนนี้มีการเดินทางติดต่อกันทางบกแล้ว จากประวัติของพระ เทพมงคลรังษี อดีตเจ้าอาวาส ลำดับที่ 9 ของวัดเทวสังฆาราม ในช่วงปี พ.ศ. 2454-2510 นั้น พบว่าท่านมีพื้นเพเป็นชาวทุ่งสมอ อำเภอพนมทวน ได้บวชเรียนเป็นสามเณรและอุปสมบทที่วัดทุ่งสมอ และในช่วงตั้งแต่ที่ท่านอุปสมบทเป็นพระสงฆ์นั้น มีเหตุที่ท่านต้องติดตามพระอุปัชฌาย์และพระกรรมวาจารย์ของท่านมาปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเทวสังฆาราม และวัดไชยชุมพลชนะสงคราม ณ ขณะนั้นอยู่บ่อยครั้ง จนในที่สุดท่านจึงได้รับมอบหมายให้เป็นเจ้าอาวาสต่อจากเจ้าอาวาสรูปเดิมในปี พ.ศ. 2454 (Tri, 1968, pp. 2-9) ปรมินท์ จารุวร (Paramin, 1998, p. 69) ให้ความเห็นว่า อำเภอพนมทวนเป็นแหล่งสำคัญในการเผยแพร่เพลงพื้นบ้าน จึงอาจเป็นไปได้ว่าแรงบันดาลใจหรือแรงขับเคลื่อนอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระเถรไม้และแม่พุ่มสร้างสมุดข่อย พระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามขึ้นมานี้ อาจได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนพิธีเนื่องในประเพณีการสวดศพในห้วงระยะเวลาดังกล่าวของชุมชนหนองขาวและชุมชนทุ่งสมอ ซึ่งอยู่ในอำเภอพนมทวนด้วยเช่นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าประเพณีการสวดพระมาลัยในละแวกอำเภอพนมทวนนั้น ย่อมมีอิทธิพลต่อการเลือกวรรณกรรมทางศาสนาของพระสงฆ์ในการสร้างสมุดข่อยของวัดเทวสังฆารามนั่นเอง

4.2.3 วรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ผ่านเครือข่ายการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

ราชสำนักสยามอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาอย่างช้านาน นับตั้งแต่ราชธานีสุโขทัยเป็นต้นมา ในสมัยอยุธยาพบหลักฐานทางวรรณกรรมสำคัญเกี่ยวกับเรื่องพระมาลัยโดยตรง คือ พระมาลัยคำหลวง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรตอนพระศรีอาริยเมตไตรยเทพบุตรบอกวิธีที่จะทำให้เกิดในยุคของพระองค์แก่พระมาลัย (Fine Arts Department, 2006, p. 177) และยังคงได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ในช่วงราวร้อยปีแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ สมุดภาพพระมาลัยนับเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไป กล่าวคือ มีปรากฏแทบทุกวัดในภาคกลางและภาคใต้ ชาวบ้านมักว่าจ้างจิตรกรและช่างเขียนทำสมุดภาพพระมาลัยเป็นสมุดข่อยถวายวัดแทนสมุดภาพชุดเดิมที่เสื่อมสภาพอันถือเป็นการทำบุญวิธีหนึ่ง (Fine Arts Department, 2006, pp. 125–128; Prasert, 1983, pp. 32–35) การคัดลอกเรื่องพระมาลัยแพร่กระจายไปทั่วประเทศไทย อาทิ พระมาลัยฉบับเพชรบุรี พระมาลัยฉบับวัดดอนขนาก จังหวัดนครปฐม พระมาลัยฉบับคูขุด ฉบับวัดพะโคะ จังหวัดสงขลา และพระมาลัยฉบับวัดจินตาวาส จังหวัดพัทลุง ประเพณีการสวดพระมาลัยว่าประเพณีสวดพระมาลัยมีในทุกภาคของประเทศไทย โดยภาคเหนือและภาคอีสานจะสวดพระมาลัยควบคู่ไปกับประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือบุญพะเวส

(Paramin, 1998, pp. 196-197) จะเห็นได้ว่าความนิยมในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยนั้นมาจากการพระศาสนาที่เริ่มจากราชสำนักสยาม ก่อนที่จะแผ่อิทธิพลลงมายังกลุ่มประชาชนและชาวบ้านทั่วไป ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับบริบททางสังคมของชุมชนปากแพรกอันเป็นชุมชนบริเวณที่ตั้งของวัดเทวสังฆาราม ซึ่งพบว่าในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นช่วงที่ชุมชนปากแพรกมีการปฏิสัมพันธ์ด้านการค้าและการเมืองการปกครองกับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองในห้วงระยะเวลานั้น ไม่เพียงแต่การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่กรุงเทพฯ และการค้าเท่านั้น ในด้านการพระศาสนา พระภิกษุสงฆ์หลายรูปก็มีโอกาสได้เรียนตามแบบขนบของพระกรุงเทพฯ หลักฐานสำคัญที่สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างพระภิกษุที่วัดเทวสังฆารามกับกรุงเทพฯ ไม่ปรากฏชัดเจน ในหนังสือ พุทธสาสนคติและรวมเรื่องเมืองกาญจนบุรี (Tri, 1968, pp. 8-9) กล่าวถึงพระเทพมงคลรังษี เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆารามในขณะนั้นว่า *“ท่านเจ้าอาวาสได้เคยศึกษาภาษาบาลีมาบ้างเล็กน้อยทั้งเคยเรียนแปลพระปาฏิโมกข์จากสำนักในกรุงเทพ ฯ จึงอำนวยให้มีความรู้วินัยพอเพียงเพื่อปฏิบัติ ท่านเอาใจใส่บำรุงการศึกษาธรรมวินัยเป็นอย่างดี ได้ส่งพระไปเรียนนักธรรมชั้นตรีที่กรุงเทพ ฯ”* และ *“...ท่านอยู่วัดใต้จนถึงเดือน 6 จึงไปยังวัดรังษี (ปัจจุบันรวมเข้าเป็นวัดบวรนิเวศ) ซึ่งขณะนั้นท่านเจ้าคุณธรรมกิจเป็นเจ้าอาวาส ที่วัดนี้ ท่านได้เรียนบาลีกับท่านอาจารย์สี แต่เรียนไปได้เพียงผูกเดียวคือสนธิ (สมัยนั้นเรียกคัมภีร์มูล) อาจารย์ผู้สอนก็ลาสิกขาเสีย ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดรังษีจนออกพรรษาที่ 5 จึงกลับมาอยู่วัดทุ่งสมอตามเดิม...”* จากข้อความดังกล่าวในหนังสือเล่มนี้สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายการพระศาสนาระหว่างกรุงเทพฯ และเมืองกาญจนบุรีได้เป็นอย่างดี พอที่จะอนุมานในขั้นต้นได้ว่าความนิยมในวรรณกรรมศาสนาจากกรุงเทพฯ จึงน่าจะเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งที่ทำให้พระเถรไม้ คัดลอกพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามขึ้นมานั่นเอง

4.2.4. การผสมผสานระหว่างขนบเดิมและการเปลี่ยนแปลงผ่านวัฒนธรรมการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นช่วงที่กรุงเทพฯ เร่งพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ในขณะเดียวกัน การพัฒนาระบบการศึกษาของราษฎรในพื้นที่นอกเขตพระนครก็ยังเป็นหมุดหมายสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้เกิดการวางรากฐานด้านการศึกษา โดยมีวัดเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในระยะแรกของการพัฒนา โดยมีสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งในขณะนั้นทรงเป็นทั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้บัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก อธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ให้การสนับสนุนการศึกษาหัวเมืองระยะหนึ่งด้วย ใน “ความเห็นเรื่องการศึกษา” สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า รากฐานของความเจริญและความมั่นคงของประเทศนั้นก็ต้องอาศัย “คุณสมบัติของไพร่บ้านพลเมืองเป็นสำคัญ และคนทั้งหลายซึ่งเป็นไพร่บ้านพลเมืองจะเจริญคุณสมบัติได้ ก็แต่ด้วยได้โอกาสเล่าเรียนรู้เห็นวิชาคุณตามสมควรไปแต่ยังย่อมเยาว์ กล่าวคือ การศึกษา” ในประการแรก ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนโดยทั่วกัน ก็โดยให้มีโรงเรียนทั่วทุกแห่งในชุมชน โดยอาศัยศาลาวัดเป็นสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับพื้นฐานของไทยอยู่แล้วที่มีวัดอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง แต่การใช้วัดก็คงมีปัญหาเกี่ยวกับความสามารถในการเรียนของวัด ความแตกต่างในการสอนของวัดต่าง ๆ ความแตกต่างของภาษาถิ่น และวิธีการบังคับบัญชาวัด แต่อย่างไรก็ดี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็เห็นว่า ปัญหาเหล่านี้มีทางแก้ไขได้ เพราะโดยประเพณีไทย วัดก็ให้การอบรมศึกษาแก่ศิษย์วัด และพระ-เณรอยู่แล้ว ประกอบกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2445 ก็ได้กำหนดให้วัดมีหน้าที่ให้การศึกษาอยู่เช่นกัน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นสถานศึกษาเล่าเรียนทั้งประเทศในระยะนั้น ในด้านความแตกต่างของภาษาถิ่นนั้นก็เท่ากับเป็นโอกาสดีที่การสอนภาษาไทยกลาง (ภาษาถิ่นก็ยังสอนได้ แต่ถือภาษาไทยเป็นภาษาหลัก) จะทำให้เกิดความรู้สึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ สำหรับมณฑลที่อยู่ไกลจากเมืองหลวงควรเลือกพระให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ระยะหนึ่ง (Wuttichai, 1998, pp. 125-127) สาเหตุดังกล่าวทำให้วัดในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหน้าที่ในการสอนวิชาความรู้ให้กับราษฎรในละแวกใกล้เคียง โดยในระยะแรกมีพระสงฆ์เป็นผู้สอนวิชาความรู้ ก่อนที่เริ่มผลิตครูในแต่ละท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กัน เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีพรประสงค์ที่จะจัด

การศึกษาให้แก่พระภิกษุจากหัวเมืองต่าง ๆ โดยให้เดินทางเข้ามาศึกษาในกรุงเทพฯ ณ วัดบวรนิเวศฯ ในระยะนี้บทบาทของพระสงฆ์จึงต้องมีความรู้ทั้งในอักษรขอมและอักษรไทย เนื่องด้วยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาส่วนมากบันทึกด้วยอักษรขอม ในขณะเดียวกัน นโยบายวางรากฐานด้านการพัฒนาคุณภาพของราษฎรผ่านการศึกษาของรัชกาลที่ 5 ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเรียนรู้อักษรไทยสำหรับนำไปใช้สอนประชาชนในชุมชนให้รู้หนังสือด้วย จากข้อมูลดังกล่าว อาจสันนิษฐานได้เช่นกันว่า พระเถรไม้อาจเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบวัดกับชุมชนตามนโยบายพัฒนาการศึกษาของราษฎรนอกเขตกรุงเทพฯ สำหรับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ก็นับเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยนั้นได้เช่นกัน ดังจะสังเกตได้จากการใช้ตัวอักษรขอมไทยในการจารเรื่องราวของพระมาลัยตอนต่าง ๆ ในขณะที่หน้าปลายระบุชื่อผู้สร้างเขียนด้วยอักษรไทยและอักษรขอมไทยว่า “พระมาลัยเล่มนี้ แม่พุ่มมีใจเลื่อมใสศรัทธาสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าสัมฤทธิ์แก่พระโพธิญาณ นิพพานปัจจโย โหตุ” และอักษรขอมไทยจารไว้ว่า “ข้าพเจ้าพระเถรไม้ได้สร้าง” ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อความที่เกี่ยวกับแม่พุ่ม ในฐานะอุบาสิกาสามารถใช้อักษรไทยได้ ในขณะที่เนื้อหาสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องพระมาลัย รวมถึงชื่อและคำบอกกล่าวผู้สร้างของพระเถรไม้ ยังคงใช้เฉพาะอักษรขอมไทยเท่านั้น ไม่มีการใช้อักษรไทยจารกำกับเหมือนข้อความที่กล่าวถึงแม่พุ่ม อาจเป็นไปได้ว่าโลกทัศน์ของพระสงฆ์ในห้วงระยะเวลาดังกล่าวแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างอักษรขอมไทยในฐานะอักษรที่ใช้เกี่ยวเนื่องกับข้อธรรมหรือเรื่องราวทางพระพุทธศาสนากับอักษรไทยในฐานะอักษรสำหรับใช้ศึกษาเล่าเรียนทางโลกและประชาชนทั่วไป แม้จะเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แต่เมื่อต้องเรียนอักษรไทยสำหรับการสอนประชาชนทั่วไปก็ยังคงมีโลกทัศน์ดังกล่าวอย่างหนักแน่น เป็นภาพสะท้อนการผสมผสานระหว่างขนบเดิมและการเปลี่ยนแปลงผ่านวัฒนธรรมการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เป็นอย่างดี

4.2.5. จินตภาพนรกภูมิจากพระมาลัยของช่างเขียนงานจิตรกรรม

จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถหลังเก่าของวัดเทวสังฆาราม สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นพร้อมกันในคราวที่มีการสร้างขึ้นใหม่บนพื้นที่เดิมในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อราว พ.ศ. 2431-2435 ปรากฏลักษณะของการผสมผสานงานเขียนแบบไทยประเพณีแบบกรุงเทพฯ เช่น การเล่าเรื่องพุทธประวัติ การใช้สี และการเล่าเรื่องของช่างฝีมือช่างพื้นถิ่น เช่น การเขียนภาพเล่าเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้าน ลักษณะของเส้นสินเทาที่ต่างจากรูปแบบประเพณี ตัวละครในวรรณกรรมจีน การวางเส้นแบ่งภาพระหว่างผนังข้างกับผนังหุ้มกลองที่ไม่สมมาตรกัน (Nongnuch, 2015, p. 552; Pratchaya, 2020, p. 153; Sakchai, 2013, p. 531) สำหรับความเกี่ยวข้องกับพระมาลัยกับงานจิตรกรรมฝาผนังของวัดเทวสังฆารามนั้นสังเกตได้จากภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมาจากเหตุการณ์ “พระพุทธเจ้าได้จำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาตลอด 3 เดือน เมื่อพระพุทธมารดาได้บรรลุธรรมแล้วจึงได้เสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ หลังวันออกพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 พระอินทร์ได้เนรมิตบันไดเพื่อให้พระพุทธองค์ดำเนิน และมีหมู่เทพเทวดาขนาบข้างตามส่งเสด็จ ขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เปิดโลกทั้ง 3 คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรกให้มองเห็นซึ่งกันและกัน จากนั้นเสด็จลงสู่โลกมนุษย์ที่เมืองสังกัสสะ พุทธศาสนิกชนได้ทราบข่าวต่างพากันไปรอตักบาตรเพื่อรับเสด็จและเฝ้าพระพุทธเจ้า” โดยปกติแล้วงานจิตกรรมฝาผนังโดยทั่วไปจะเขียนภาพแสดง พระพุทธเจ้าเสด็จลงด้วยบันไดเงิน บันไดทอง และบันไดแก้ว พร้อมด้วยพระอินทร์ พระพรหม มายังโลกมนุษย์ โดยช่างมักเขียนภาพวิมานแทนสวรรค์ และเปรต เดรัจฉาน ในนรกยกมือขึ้นถวายสักการะพระพุทธองค์แสดงถึงนรกภูมิ แต่เมื่อพิจารณาภาพตอนดังกล่าวของจิตรกรรมฝาผนังวัดเทวสังฆารามพบว่า ช่างเลือกเขียนภาพต้นกัลปพฤกษ์ เพื่อแสดงถึงฉากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเลือกเขียนภาพบรรดาเปรต เดรัจฉาน ยกมือขึ้นถวายสักการะพระพุทธองค์จากการรอดพ้นจากการลงโทษ โดยภาพแสดงถึงหม้อโลหะที่แตกออกและต้นงิ้วที่หักลง เป็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างมากว่าลักษณะของการเล่าเรื่องเช่นนี้แปลกไปจากรูปแบบโดยทั่วไป แต่กลับเป็นภาพที่สื่อให้

เห็นถึงองค์ประกอบของสวรรค์และนรกในพระมาลัยอย่างมาก โดยในพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 78 ได้อธิบายเกี่ยวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไว้ในตอนศาสนาของพระศรีอาริย์ไว้ว่า

“๏ เมื่อใด	แลหญิงชาย	บ่ขวนขวาย	ด้วยไร่นา
เลี้ยงชีพ	ด้วยต้นไม้กัมพฤกษ์ อันให้ผล”		

ต้นไม้กัมพฤกษ์ ในที่นี้หมายถึง ต้นกัลปพฤกษ์ อันเป็นต้นไม้ตามคติโบราณที่เชื่อกันว่า ต้นกัลปพฤกษ์มีอยู่ในแดนสวรรค์ หากผู้ใดปรารถนาสิ่งใด ก็อาจจะไปนึกเอาจากต้นไม้นี้ได้

นอกจากนี้ภาพบรรดาเปรต เดรัจฉาน ยกมือขึ้นถวายสักการะพระพุทธองค์จากการรอดพ้นจากการลงโทษ โดยภาพแสดงถึงหม้อโลหะที่แตกออกและต้นงิ้วที่หักลง ยังสอดรับกับพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม หน้า 8 ได้อธิบายเกี่ยวกับบาปที่เกิดจากใช้พระสงฆ์ไว้ว่า

๏ พระมาลัย	ไปโปรดสัตว์	ดุจองค์	พระโมคคัลลาญาณ
ให้นรก	เย็นสำราญ	พ้นจากยาก	เพียงปางตาย
๏ พระมาลัย	เธอยังอยู่	หม้อเหล็กนั้น	แตกย่อยหาย
ครั้นท่านขึ้นมา	หม้อเหล็กนั้นพลัดพลาย	อันแตกนั้น	ก็ประมวลมา

จากข้อความ “พระมาลัยเธอยังอยู่หม้อเหล็กนั้นแตกย่อยหาย” จะเห็นได้ชัดเจนว่าช่างเขียนพยายามเขียนภาพที่อธิบายเหตุการณ์ที่พระมาลัยลงไปท่องเที่ยวยังนรก และด้วยบุญของพระมาลัยทำให้เหล่าสัตว์นรกทั้งหลายรอดพ้นจากการลงโทษชั่วขณะ (ภาพที่ 2) หากแต่ช่างเลือกยืมเอาเหตุการณ์นี้มาเขียนแทนสัญลักษณ์ของนรกภูมิในวันที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เปิดโลกทั้ง 3 คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรก ให้มองเห็นซึ่งกันและกันนั่นเอง

ทั้งภาพต้นกัลปพฤกษ์ เพื่อแสดงถึงฉากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และภาพสัตว์นรกยกมือขึ้นถวายสักการะพระพุทธองค์จากการรอดพ้นจากการลงโทษ โดยภาพแสดงถึงหม้อโลหะที่แตกออกและต้นงิ้วที่หักลง (ภาพที่ 3) แสดงถึงฉากนรกภูมินี้ย่อมสื่อให้เห็นถึงจินตภาพนรกภูมิจากพระมาลัยของช่างเขียนงานจิตรกรรมในขณะนั้น ซึ่งนับว่าพระมาลัยฉบับวัดเหนืออาจมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์และการแสดงออกผ่านการเล่าเรื่องของช่างเขียนภาพในทางใดทางหนึ่ง ในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยสันนิษฐานได้เป็น 2 ประการคือ ประการที่ 1 ช่างเขียนภาพน่าจะได้รับรู้เรื่องราวของนรกภูมิผ่านการฟังเรื่องพระมาลัยในประเพณีมุขปาฐะ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับความนิยมในเรื่องพระมาลัยของคนในพื้นที่ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้ออิทธิพลวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในชุมชนใกล้เคียง ประการที่ 2 คือ เป็นลักษณะทั่วไปของการเขียนภาพนรกภูมิตามคติการเขียนภาพจิตรกรรมซึ่งได้รับการสืบทอดผ่านครูช่างต่อ ๆ กันมา ทั้งนี้ ในประเด็นนี้มีข้อสังเกตสำคัญคือ ในบรรดางานจิตรกรรมฝาผนังของวัดในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง เช่น จิตรกรรมวัดจรรย์ จิตรกรรมวัดประตูสาร และวัดเดิมบาง ในจังหวัดสุพรรณบุรี ที่เขียนขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันกับวัดเทวสังฆาราม โดยเฉพาะวัดจรรย์ที่มีประวัติเขียนภาพจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ไม่พบว่ามีการเขียนภาพจิตรกรรมนรกภูมิที่แสดงฉากการแตกของหม้อโลหะหรือต้นงิ้วที่หักลง ดังที่ปรากฏในวัดเทวสังฆาราม ทำให้คณะผู้วิจัยให้น้ำหนักในข้อสันนิษฐานประการที่ 1 มากกว่า

ภาพที่ 2 พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์ จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดจรรย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 3 นรกภูมิ ในจิตรกรรมฝาผนัง พุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ วัดเทวสังฆาราม

5. สรุป

จากการศึกษาพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆาราม ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เนื้อหาของเรื่องเป็นประเภทธรรมคดีทางพระพุทธศาสนา เขียนในสมุดไทยขาว จารด้วยหมึกสีดำ มี 1 เล่ม 95 หน้า บันทึกด้วยอักษรขอมบาลี อักษรขอมไทย และอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ภาษาที่ใช้ในการบันทึกคือ ภาษาบาลี และภาษาไทย โดยปรากฏทำนองสวดจำนวน 6 ทำนอง คือ ฉันท์ เชิด ราบ มังกร วสันต์ และเอกบท เมื่อผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ด้วยรูปแบบคำประพันธ์ปัจจุบันพบว่า แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 มากที่สุด จำนวน 507 บท รองลงมาคือ กาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 248 บท กาพย์ฉบัง 16 จำนวน 19 บท และไม่ทราบรูปแบบคำประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายวสันตดิลก แต่ไม่ถูกต้องตามครุ ลหุ จำนวน 10 บท ในด้านผู้สร้างและผู้จาร จากข้อความในต้นฉบับระบุชื่อผู้สร้างคือ *“แม่พุ่ม เป็นผู้สร้าง”* ซึ่งสันนิษฐานว่า แม่พุ่ม น่าจะเป็นอุบาสิกาของวัดเทวสังฆารามและเป็นผู้ออกทุนในการสร้าง ส่วนผู้จารระบุชื่อว่า *“พระเถรไม้ ได้สร้าง”* พระเถรไม้ สันนิษฐานว่า เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งในวัดเทวสังฆารามที่มีความรู้ความสามารถในด้านการเขียนอักษรขอมบาลีและขอมไทย พิจารณาจากรูปแบบอักษรและอักขรวิธีในต้นฉบับพบว่า ไม่ปรากฏผู้อื่นร่วมเขียนเนื่องจากลักษณะอักษรสม่ำเสมอเหมือนกันทั้งฉบับ ส่วนจุดมุ่งหมายในการสร้างนั้นมี 2 ประเด็น คือ เพื่อสอนเรื่องผลแห่งกรรม กระตุ้นให้ทำบุญทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และให้ความรู้เรื่องนรก-สวรรค์ ส่วนอีกประเด็นหนึ่งคือ ผู้สร้างและผู้คัดลอกต้องการให้บุญกุศลที่สร้างพระมาลัยเล่มนี้เป็นการสร้างบุญกุศลเพื่อเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานในภายภาคหน้า

ในด้านอักขรวิธีและกลวิธีการเขียนของต้นฉบับมี 2 ส่วน คือ ตอนต้นของเรื่องจะเขียนบทสวดอภิธรรม 7 คัมภีร์ จารด้วยอักษรขอมบาลี ภาษาบาลี ส่วนที่ 2 ส่วนเนื้อเรื่องพระมาลัยเขียนด้วยอักษรขอมไทย ภาษาไทยตลอดทั้งเรื่อง ลักษณะสัณฐานของอักษรเมื่อพิจารณาจากรูปแบบอักษร อักขรวิธีอักษร และอักษรไทยที่ปรากฏพบว่า เป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์

ซึ่งสอดคล้องกับการแผ่ขยายของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ผ่านเครือข่ายการศึกษาของสงฆ์ในสมัยรัชการที่ 5 ในด้านตัวอักษร พบรูปพยัญชนะตัวเต็ม 32 ตัว รูปพยัญชนะตัวเชิง 30 ตัว ใช้เขียนทั้งคำบาลีและคำไทย พยัญชนะควบกล้ำ 14 ตัว พยัญชนะที่เป็นอักษรนำ 4 ตัว พยัญชนะตัวสะกดเดี่ยว 4 ตัว พยัญชนะตัวสะกดที่เป็นตัวเชิง 5 ตัว พยัญชนะตัวสะกดที่เป็นทั้งตัวเต็มและตัวเชิง 10 ตัว รูปแบบสระพบ 4 ลักษณะ คือ สระเดี่ยว สระประสม สระเกิน และสระลอย โดยเป็นสระเดี่ยว 16 ตัว สระประสม 3 ตัว สระเกิน 5 ตัว และสระลอย 13 ตัวซึ่งใช้เขียนทั้งคำบาลีและคำไทย ในด้านอักขรวิธีพบว่าไม่มีการใช้ ฃ ฅ ฆ ซ ฎ ฏ ฐ ฒ ด ศ ษ ฬ และ ฮ โดยจะใช้พยัญชนะที่ออกเสียงคล้ายกันแทน เช่นคำว่า ด้วยเดช จะใช้ ห้วยเทช เป็นต้น จะใช้ ทร แทน ซ เช่นคำว่า เซ จะเขียนด้วย เทร หรือ ส แทน เช่นคำว่า ไซร้ จะเขียนด้วย ไส เป็นต้น มีการใช้อักษรเดี่ยวแทนอักษรนำ เช่นคำว่า เหงา จะเขียนด้วย เงา ส่วนรูปสระ ส่วนใหญ่จะมีรูปเดียว ยกเว้นสระ โอ อัว และ ออ จะเขียนได้ 2 แบบ ซึ่งไม่สามารถระบุได้ว่าจะใช้กับคำประเภทใดหรือมีกฎเกณฑ์อย่างไร ส่วนกลวิธีการเขียน แต่งด้วยบทร้อยกรองประเภทฉันท์และกาพย์ เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด ใช้ถ้อยคำสละสลวยผสมกับคำภาษาถิ่น มีความไพเราะเรียบง่าย ใช้อักษรขอมบาลี ภาษาบาลีในส่วนอภิธรรม 7 คัมภีร์ เมื่อบรรยายถึงเนื้อเรื่องพระมาลัยจึงใช้อักษรขอมไทย ภาษาไทย เน้นการเล่นสัมผัสอักษรภายในวรรค ทำให้เกิดความไพเราะ ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นคำสั้น ๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ มีการใช้คำซ้ำเพื่อเน้นข้อความ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย

ในด้านความเชื่อมโยงระหว่างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นกาญจนบุรีนั้น สามารถสรุปได้ 5 ลักษณะคือ 1) อานิสงส์ของการสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามสถานะของพุทธบริษัท โดยสถานะของผู้สร้างและผู้คัดลอกเป็นผู้เลื่อมใสและอุปถัมภ์วัดเทวสังฆาราม ในบทบาทพุทธบริษัทมีส่วนในการสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา 2) อิทธิพลวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในชุมชนใกล้เคียง อิทธิพลของวรรณกรรมราชสำนักแผ่มายังกลุ่มประชาชนและชาวบ้าน และเป็นช่วงที่ชุมชนปากแพรกอันเป็นที่ตั้งของวัดเทวสังฆารามมีปฏิสัมพันธ์ด้านการค้า การเมืองและการปกครองกับกรุงเทพฯ ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และภิกษุสงฆ์หลายรูปยังมีโอกาสได้ไปเรียนตามแบบขนบกรุงเทพฯ ด้วย 3) วรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ผ่านเครือข่ายการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยรัชการที่ 5 ซึ่งมีหลักฐานว่าพระภิกษุที่วัดเทวสังฆารามหลายรูปมีโอกาสได้ไปเรียนตามแบบขนบกรุงเทพฯ โดยมีการกล่าวถึงพระเทพมงคลรังษี เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆารามในขณะนั้น ได้เคยศึกษาภาษาบาลี เรียนแปลปาฏิโมกข์จากสำนักในกรุงเทพฯ และได้ส่งพระไปเรียนนักธรรมตรีที่กรุงเทพฯ ด้วย 4) การผสมผสานระหว่างขนบเดิมและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเร่งพัฒนาระบบการศึกษาของราษฎรในพื้นที่นอกเขตพระนคร วัดเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นสถานศึกษาเล่าเรียน พระภิกษุในฐานะผู้นำด้านการศึกษาจึงต้องมีความรู้ทั้งอักษรขอมไทยซึ่งเป็นขนบเดิมและอักษรไทยเพื่อใช้ในการสั่งสอนบุคคลทั่วไป พระเถรไม้จึงน่าจะเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถในด้านอักษรศาสตร์โดยเฉพาะอักษรขอมและอักษรไทย 5) จินตภาพนรกภูมิจากพระมาลัยของช่างเขียนงานจิตรกรรม จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถหลังเก่าวัดเทวสังฆาราม สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นพร้อมกันในคราวที่มีการสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อราว พ.ศ. 2431-2435 ปรากฏลักษณะของการผสมผสานงานเขียนแบบไทยประเพณีกรุงเทพฯ โดยช่างเลือกเขียนภาพต้นกัลปพฤกษ์เพื่อแสดงฉากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และภาพเปรต เดรัจฉานยกมือขึ้นไหว้พระพุทธองค์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของสวรรค์และนรกในเรื่องพระมาลัยอย่างมาก เนื้อหาในเรื่องพระมาลัยมีการกล่าวถึงต้นกัลปพฤกษ์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภาพบรรดาเปรต เดรัจฉานยกมือขึ้นถวายสักการะพระพุทธองค์ หม้อโลหะที่แตกออก และต้นงิ้วที่หักลง สื่อให้เห็นว่าจินตภาพนรกภูมิจากพระมาลัยของช่างเขียนงานจิตรกรรมในสมัยนั้น พระมาลัยอาจมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์และการแสดงออกผ่านการเล่าเรื่องของช่างเขียนภาพในทางใดทางหนึ่ง อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสอดคล้องหรือลักษณะร่วมกันทั้ง 5 ประการนั้น เกิดขึ้นจากฐานระบบความคิดเดียวกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพระศาสนาของชุมชนปากแพรกในสมัยรัชกาลที่ 1-5 โดยเริ่มจากความศรัทธาและบทบาทของพุทธบริษัทในการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นแรงผลักสำคัญของการสร้างพระมาลัยฉบับวัดเทวสังฆารามและงานศิลป์ ขณะเดียวกันอิทธิพลวัฒนธรรมและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ ได้แพร่ผ่านเครือข่ายการศึกษาของพระสงฆ์ สู่ชุมชน

ปากแพรกและวัดเทวสังฆาราม เกิดการผสมผสานระหว่างขนบเดิมกับการปฏิรูปการศึกษา ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งอาจอยู่ในสถานะของทั้งภิกษุและฆราวาส มีพื้นฐานมโนคติเกี่ยวกับพระมาลัยร่วมกันทั้งด้านภาษาและคติความเชื่อ ส่งผลให้จินตภาพนรก–สวรรค์ในจิตรกรรมฝาผนังถ่ายทอดเนื้อหาและสัญลักษณ์จากพระมาลัยได้อย่างสอดคล้อง ทั้งในเชิงเนื้อหา รูปแบบ และโลกทัศน์ทางศาสนาไปในทิศทางเดียวกัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

Anuman Ratchathon, Phraya อนุมานราชธน, พระยา. (1962). *Prapheni kao khong Thai: Prapheni nueang nai kan tai* ประเพณีเก่าของไทย: ประเพณีเนื่องในการตาย [Ancient Thai traditions: Death-related customs]. Rung Rueang Tham Press.

Fine Arts Department กรมศิลปากร. (2006). *Phra Malai Kham Luang* พระมาลัยคำหลวง [Phra Malai Kham Luang]. Kurusapa Press.

Fon Preplan, & Parinya Pansuwan ฟ้อน เปรมพันธุ์, และปริญญา ปั้นสุวรรณ์. (2007). *Khrongkan samruat lae sueksa wannakam thongthin phraphet lai lak nai khet amphoe Mueang changwat Kanchanaburi* โครงการสำรวจและศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี [A survey and study of local manuscript literature in Mueang district, Kanchanaburi province]. Kanchanaburi Rajabhat University.

Jamnong Thongprasert จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2003). *Chanthalak Thai* ฉันทลักษณ์ไทย [Thai prosody]. Ramkhamhaeng University Press.

Montree Tramoth มนตรี ตราโมท. (1985). *Lak kan taeng kham pra pan thai* หลักการแต่งคำประพันธ์ไทย [Principles of Thai poetry composition]. Thai Wattana Panich Printing House.

Nongnuch Phumali. นงนุช ภู่มาลี. (2015). *Chittrakam fah phanung sakun chang phuen ban nai khet Isan Klang*. จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างพื้นบ้านในเขตอีสานกลาง [Mural painting of local artisan schools in Central Isan]. [Unpublished doctoral dissertation, Silpakorn University].

Paramin Charuworn. ปรมินท์ จารุวร. (1998). *Thamnong suad Phra Malai khong chao Nong Khao, amphoe Tha Muang, changwat Kanchanaburi* ทำนองสวดพระมาลัยของชาวหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี [The chanting style of Phra Malai by the people of Nong Khao, Tha Muang district, Kanchanaburi province]. Unpublished manuscript.

Paramin Charuworn. ปรมินท์ จารุวร. (2010). *Khrokan phonwat khong kan suad an wannakam rueang Phra Malai: Kan sueksa piebkhaop kan suad hra Malai thi Changwat Kanchanaburi lae Chonburi: Rai ngan wichai chabap Somboon* โครงการ พลวัตของการสวดอ่านวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย: การศึกษาเปรียบเทียบการสวดพระมาลัย ที่จังหวัดกาญจนบุรีและชลบุรี: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ [Dynamics of chanting the Phra Malai literature: A comparative study of the Phra Malai chanting in Kanchanaburi and Chonburi provinces: Complete research report]. Thailand Research Fund.

Pratchaya Luangdaeng ปรัชญา เหลืองแดง. (2020). Kan chatkan khwarmru ngan sinlapkam Thai samai Rattankosintonton nai Wat Thewa Sangkharam phuea kan chat kan rianru prawattisat lae watthanatham thongthin smarap naksueksa khru sangkhomsueksa การจัดการความรู้งานศิลปกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในวัดเทวสังฆารามเพื่อการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา [The knowledge management of early Rattanakosin period-traditional Thai art in Wat Thewa Sangkharam to local history and culture learning management for social studies

teacher students]. *Warasan manutsaya sangkhom parithat* วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์ (มสป.) [Journal of Humanities and Social Sciences Review (JHSSR)], *22*(1), 144–160. https://so05.tcithaijo.org/index.php/hspbruacthjournal/article/view/256849

Prasert Na Nagara ประเสริฐ ณ นคร. (1983). *Phra Malai* พระมาลัย [Phra Malai]. Mahamakut Buddhist University Printing House.

Phra Krue Kitti Woranawat, Phra Chatchai Athipanyo, & Phra Udom Sitthinayok พระครูกิตติ วรานุวัตร, พระฉัตรชัย อธิปญฺโญ, และพระอุดม สิทธินายก. (2018). Botbat Phra Song Nai Kan Suebsan Watthanatham Thai. บทบาทพระสงฆ์ในการสืบสานวัฒนธรรมไทย [The Role of Monks in Preserving Thai Culture]. *Warasan maha chula nakhondhat* วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ [Journal of MCU Nakhondhat], *5*(3), 468–487.

Sakchai Saisingh ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2013). *Phutthasilp samai Rattanakosin: Phatthanakan khong ngan chang lae naew khit thi prabplian* พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน [Buddhist art of the Rattanakosin era: Development of craftsmanship and transforming concepts]. Muang Boran.

Samnak-ngan Ratchabandittayasapha สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2011). *Wannakam lae wannakhadi Thai* วรรณกรรมและวรรณคดีไทย [Thai literature and classical Thai literature]. The Royal Society of Thailand.

Sang Monwithun แสง มนวิทูร (1974). *Ruam Bot-khwaam Khong Satsadaajaan Ruat-tho-tho Saeng Monwithun* รวมบทความของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร [Collected articles of professor Police Lieutenant Saeng Monwithun]. Phikanet Press.

Siri Phetchai สิริ เพ็ชรไชย. (2003). *Chulakanthawong: Prawat yaw khamphir thang phraphutthasatsana*. จูฬคันถวงศ์: ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา [Chulakanthawong: A brief history of Buddhist scriptures]. Wat Paknam Bhasicharoen Printing House.

Supaporn Makchaeng สุภาพร มากแจ้ง. (1978). *Maleyya Devattheravatthu: Kan truat chamra lae kan sueksa choeng wikhro*. มาเลยฺยเทวตฺเถรวตฺถุ : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์ [Maleyya-Devatheravatthu: A critical edition and an analytical study]. [Master's thesis, Chulalongkorn University].

Suphaphan Na Bang Chang สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (1986). *Wiwatthanakan ngan-khian thi pen phasa Bali nai prathetThai: Praphet wikhro thamma nai Phra Suttanta Pitaka* วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย: ประเภทวิเคราะห์ธรรมในพระสุตตันตปิฎก [The evolution of Pali writings in Thailand: Analytical forms of Dhamma in the Sutta Pitaka]. Chulalongkorn University.

Tri Amatyakul ตรี อมาตยกุล. (1968). *Phutthasasan khati lae ruam rueang mueang Kanchanaburi* พุทธสาสนคติและรวมเรื่องเมืองกาญจนบุรี [Buddhist perspective and miscellaneous accounts of Kanchanaburi town]. Mahamakut Buddhist University Press.

Trisilpa Boonkhachorn ตรีศิลป์ บุญขจร. (1987). *Wannakam pra-phet klon suat phak klang*: *Kan sueksa choeng wikhor* วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ [Klon suat of Central Thailand: An analytical study]. [Unpublished master's thesis]. Chulalongkorn University.

Udom Nuthong อุดม หนูทอง. (1979). *Suat Malai* สวดมาลัย [Suat Malai]. nai *Saranukrom Watthanatham Thai Phaktai* ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ [In the Encyclopedia of Southern Thai Culture] (p. 1). Siam Place Management Publishing.

Wuttichai Moolsin วุฒิชัย มูลศิลป์. (1998). *Muea roem patirup kan sueksa samai Ratchakan Thi 5 – Ratchakan Thi 7* เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษา สมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7 [The beginning of educational reform during reigns Rama V – Rama VII]. World Media.

ภาษาต่างประเทศ

Denis, E. (1965). L'Origin cingalaise du P'rah Malay. *Journal of The Siam Society*, *Volume of South East Asian studies, Vol II*. The Siam Society.

Likhitanon, L. (1969). *The Pali Literature of Thailand*. [Doctoral dissertation]. Magadh University.